

ČASOPIS

Iz istorije poljoprivrede

UDK 63:93/99(05) • YU ISSN 0353-412X • Godište: XVIII (2010) • Sveska 1

Izdavač

Udruženje za muzejsku agrarnu baštinu
21472 Kulpin
Trg oslobođenja 7
Tel: 021/786-266

Urednik

Prof. dr Veselin Lazić

Uređivački odbor

Prof. dr Jan Kišgeci, predsednik
Prof. dr Branka Lazić
Prof. dr Timotej Čobić
Prof. dr Anđelija Antov
Prof. dr Janoš Berenji
Prof. dr Milan Martinov
Prof. dr Miloš Tešić
Prof. dr Borislav Kobiljski
Prof. dr Miroslav Malešević
Prof. dr Branko Marinković
Dr Đorđe Jocković
Prof. dr Mladen Gagrin
Prof. dr Žarko Ilin
Todor Gajinov, dipl. pravnik
Ivan Čakan, muzejski savetnik
Filip Forkapić, dipl.ing, viši kustos
Jožef Erdelji, konzervator
Dušan Dejanac, dipl. politokolog
Jožef Sabo, amat. istoričar

Lektor

Nataša Belić

Korektor

Darinka Bolta

Desingn&Prepress

Lazarus, www.lazarus.rs

Printed by

Stojkov, www.stojkov.rs

Tiraž

300

Zahvalnost

Izdavanje časopisa „Iz istorije poljoprivrede“ finansijski su pomogli:

Pokrajinski Sekretariat za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo, Vlade APV, Novi Sad

Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društava, Sektor za kulturnu baštinu, Vlade Republike Srbije

Skupština opštine Bački Petrovac

Sadržaj

Prof. dr Jan Kišgeci, akademik

Novo ime udruženja – nove nade za Muzej	5
--	----------

Prof. dr Jan Kišgeci, Predsednik Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu, Kulpin

Poljoprivredni muzej – od ideje do ostvarenja i natrag	7
---	----------

Prof. dr Veselin Lazić, Potpredsednik Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu, Kulpin

Predistorija Muzeja u Kulpinu (1979-...)	16
---	-----------

Filip Forkapić, dipl. inž., viši kustos, Muzej Vojvodine – Muzejski kompleks Kulpin

Istorijat fabrika poljoprivrednih mašina u Vojvodini	30
---	-----------

Dr Jan Kišgeci, Predsednik Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu, Kulpin

Hmeljarski magacini u Bačkom Petrovcu	40
--	-----------

Prof. dr Veselin Lazić, Potpredsednik Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu, Kulpin

Poljoprivredni muzej – posebna ustanova	47
--	-----------

Prof. dr Veselin Lazić, Potpredsednik Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu, Kulpin

Osnivač muzeja i pregalac u istraživanju agrarne baštine.....	50
--	-----------

„POLJOPRIVREDNI MUZEJ – ČAS GA IMA, ČAS GA NEMA“

Novo ime udruženja – nove nade za Muzej

Prof. dr Jan Kišgeci, akademik

Kada smo pre dvadesetak godina osnivali Poljoprivredni muzej bili smo puni optimizma, entuzijazma, elana, snage, potkovani verom i nadom da ćemo konačno uspeti. Verovali smo jer su nama verovali u Kulpinu, Novom Sadu i Beogradu. Kulpin nam je dao dvorac, Novi Sad i Beograd – novac. Nama, ljubiteljima istorije i tradicije, dali su ono što smo i tražili – kreativni rad. Bili smo vrlo zahvalni. Da bi to poverenje opravdali poslu smo prišli ozbiljno, radili smo uporno i neumorno. Posle nekoliko godina rodio se Poljoprivredni muzej u Kulpinu. Muzej prema svim standardima muzeologije – sa kompetentnim zaposlenim stručnjacima, još boljim eminentnim savetnicima i konzervatorima iz pravih muzeja, bogatom zbirkom alatki, uređaja, mašina unetih u prikidan depo i prikidanje, propisne evidencione knjige. Uredili smo izložbeni prostor u jedinstvenom ambijentu kulpinskog dvorca koji smo prethodno rekonstruisali, obnovili, osvežili. Prveli smo kulturni i park oko njega, koji je bio pola veka zapušten. Imali smo razumevanje za širenje izložbenog prostora, razumevanje za nove izložbe sa kojima smo gostovali u Novom Sadu i Beogradu. Izlagali smo u muzejima sa vekovnim tradicijama, u Nitri i Budimpešti. Ono što je najznačajnije, imali smo svake godine hiljade posećilaca: školske dece, studenata, profesora, agronoma, seljaka i građana. Posetili su nas zvanično i predstavnici Međunarodne asocijacije poljoprivrednih muzeja (AIMA). Prijatno iznenadjeni onim što su u Kulpinu i Novom Sadu videli, predložili su da se upravo ovde organizuje kongres ove svetske organizacije. Time je izraženo priznanje i ukazano veliko poverenje svima koji su doprineli stvaranju jedinstvenog poljoprivredno-istorijskog ambijenta. To poverenje je opravданo besprekornom organizacijom jubilarnog kongresa u Novom Sadu i Kulpinu 2008. godine.

Bili smo ubedeni da smo uspeli, da konačno imamo Poljoprivredni muzej. Međutim, u zemlji promena, tranzicija i brojnih podela, postoje i brojne pretnje, prepiske, stranputice. Nismo obraćali pažnju na sve te nedrće jer smo verovali najviše sebi, svom elanu, a naravno verovali smo i drugima. Obistinila se bojazan našeg eminentnog profesora Veselina Lazića, kada je u časopisu *Iz istorije poljoprivrede* objavio članak pod nazivom: *Poljoprivredni muzej – čas ga ima, čas ga nema*. U njemu je sumirao rad brojnih generacija entuzijasta koji su radili u prošlosti na osnivanju Poljoprivrednog muzeja u našoj zemlji. Nikom, čak ni u velikoj i lepoj Jugoslaviji to nije pošlo za rukom. Izgleda da to nije pošlo za rukom ni nama u Srbiji, i pored našeg upornog dvadesetdvogodišnjeg rada. Negde smo pogrešili. Sada vidimo da ipak nismo vodili računa o svemu – ono što smo uradili nismo zvanično registrovali. Zadovoljili smo se registracijom Poljoprivrednog muzeja kao društvene organizacije, odnosno kao udruženja. Nismo uradili korak dalje, kada smo imali i najviše poverenja, kako u Novom Sadu tako i u Beogradu. Nismo se preregistrovali kod Ministarstva za kulturu u samostalnu ustanovu kulturne koja bi, kao takva, bila i samostalna na budžetu Republike. Doduše, to smo pokušali na vreme ali nismo ispunjavali sve potrebne uslove. Nismo imali 5 kustosa, posebno računovodstvo, posebnu pravnu službu, kako to predviđa zakon. Smatrali smo da je to sve nepotrebno opterećenje. Sve drugo smo posedovali. Pokušali smo na vreme, ali ipak u nevreme, devedesetih godina. Čekali smo da se stišaju razni vihor, čak i ratni, da bismo kasnije u miru i na miru to lagano i legalno rešili.

Sa novim vekom došlo je i novo vreme, nove promene, ali i nove podele. Novi ljudi u ministarstvima i sekretarijatima su čitali stara i pisali nova pravila,

prema kojima Poljoprivredni muzej u Kulpinu, kao društvena organizacija, nije mogao biti više korisnik budžetskih sredstava. Slična sudbina je zadesila i novi Muzej nauke i tehnike u Beogradu, Etnološki muzej „Staro selo“ u Sirogojnu, kao i mnoge druge, male muzejske ustanove. Sve te muzejske ustanove su upućene da traže finansiranje u svojim opština ili da se pripoje nekom drugom registrovanom muzeju. Opština Bački Petrovac je oduvek pomagala muzej u Kulpinu, ali da potpuno preuzme brigu o tako velikoj ustanovi sa velikim programskim ambicijama, nije imala snage. Opredelili smo se 2004. godine na spajanje sa ustanovom koja nam je do tada i najviše pomagala, sa Muzejom Vojvodine u Novom Sadu. Nađeno je rešenje uzajamne saradnje i međusobnog kolegijalnog poštovanja. Dva rukovodstva su se založila kod Sekretarijata za kulturu APV da se nađe rešenje za osnivanje Poljoprivrednog muzeja kao samostalne i nezavisne ustanove kulture. Postojala je izvesna nuda pošto su Muzej nauke i tehnike u Beogradu i Muzej „Staro selo“ u Sirogojnu vraćeni na budžet. Za naš Muzej nije bilo razumevanja, uz obrazloženje da je osnivanje Poljoprivrednog muzeja u nadležnosti Ministarstva poljoprivrede. To je bilo verovatno racionalno objašnjenje pošto su i do tada Ministarstvo poljoprivrede Srbije i Sekretarijat za poljoprivredu Vojvodine snosili značajne troškove osnivanja kulpinskog muzeja. Razumevanja, međutim, nije bilo ni kod poljoprivrede uz obrazloženje da je muzeologija ipak stvar „kulture“.

Saradnja između Društvene organizacije „Poljoprivredni muzej“ i Muzeja Vojvodine nastavljena je na zadovoljstvo jednih i drugih, do 2009. godine, do novih promena, do novih podela, kada je novo rukovodstvo Muzeja Vojvodine potpuno osporilo postojanje društvene organizacije i preuzeo sve kompetencije u kulpinskom dvorcu. Rad profesora novosadskog Univerziteta, ljubitelja sela i tradicija je potpuno omalovažen i prekinut.

Obrazovani i stručni muzejski, kulturni radnici u Novom Sadu su posle dve godine, ipak smogli snage da se nastavi i dalje sa promenama, sa ispravljanjem grešaka i poštovanjem uloženog rada i uloženih sredstava u prošlosti. Početkom 2011. godine ponovo je uspostavljena prekinuta saradnja između agronomije i muzeologije. Da bi to potrajalo i da bi se izbegle nedoumice i nesporazumi, rukovodstvo Društvene organizacije „Poljoprivredni muzej“ je prihvatiло inicijativu da se registruje kao „Udruženje za muzejsku agrarnu baštinu“ sa sedištem u Kulpinu. Postignut je dogovor da se nastavi sa aktivnostima osnivanja nove samostalne kulturne muzejske institucije, Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu. On bi preuzeo sve profesionalne muzejske aktivnosti, dok bi Udruženje nastavilo sa radom ne samo u Kulpinu, gde mu je i dalje sedište, već bi preuzeo društveni zadatok o negovanju seoskih tradicija i poljoprivredne baštine u celoj zemlji. Samostalni poljoprivredni muzej je i dalje naš zadatok, naša strategija i naša istorijska šansa.

Rukovodstvo Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu u Kulpinu – Novi Sad, jun 2011.

Predsednik Udruženja, a ujedno i Predsednik Upravnog odbora Udruženja

- Prof. dr Jan Kišgeci, akademik, Profesor Univerziteta u Novom Sadu, u penziji

Potpredsednik Udruženja

- Prof. dr Veselin Lazić, Profesor Univerziteta u Novom Sadu, u penziji

Sekretar Udruženja

- Dipl. inž. Filip Forkapić, Muzej Vojvodine, Novi Sad

Ostali članovi Upravnog odbora Udruženja

- Prof. dr Vladan Marković, član, Profesor Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu
- Mr Uglješa Belić, član, V. d. direktora Muzeja Vojvodine u Novom Sadu
- Prof. dr Janko Hodolić, član, Profesor, prodekan Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu

Predsedništvo Skupštine Udruženja

- Todor Gajinov, predsednik Skupštine Udruženja, Savetnik predsednika Skupštine AP Vojvodine (poreklom iz Kulina)
- Dipl. inž. Pavel Zima, potpredsednik Skupštine Udruženja, Predsednik Kluba Kulpinčana, Kulpin

Nadzorni odbor Udruženja

- Prof. dr Lazar Lazić, član, Profesor i direktor Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet u Novom Sadu
- Dr Janoš Berenji, član, Institut za ratartvo i povrтарstvo, Novi Sad, Zavod za organsku proizvodnju i biodiverzitet, Bački Petrovac
- Prof. dr Milan Martinov, član, Profesor Fakulteta tehničkih nauka, Novi Sad

Skupština je donela i Statut Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu u Kulpinu.
Mandat organa i rukovodstva traje 4 godine.

Poljoprivredni muzej – od ideje do ostvarenja i natrag

Prof. dr Jan Kišgeci, Predsednik Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu, Kulpin

Kada je pre dvadesetak godina sazrela ideja i težnja ljubitelja istorije poljoprivrede i sela, da Republika Srbija, zemlja sa agrarnom strukturom i agrarnom tradicijom, treba da ima Poljoprivredni muzej po uzoru na druge takve institucije u Mađarskoj, Slovačkoj, Poljskoj, Rumuniji – postavilo se pitanje gde bi se takav muzej osnovao. Istoriski muzej Srbije je već tada imao gotov projekat sa detaljima koncepta takve ustanove ali nije imao prostor ni za svoju osnovnu delatnost a kamoli za neke nove ideje. Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku

i Poljoprivredni fakultet iz Novog Sada su zajedno inicirali osnivanje Poljoprivrednog muzeja. Predložili su da se nađe prikladan prostor negde u seoskoj sredini, u nekom od pedesetaka dvoraca u Vojvodini koji su bili i ostali pretežno zapušteni i napušteni. Društvo vojvođanskih slovakista je 1988. godine organizovalo naučnu konferenciju na temu „Poljoprivredne tradicije vojvođanskih Slovaka“. Učesnici pomenute konferencije su predložili da se Poljoprivredni muzej osnuje u kaštelu Đorda Dunderskog u Kulpinu, koji je od njegove nacionalizacije posle

Poljoprivredni muzej u Kulpinu; foto: V. Lazić

Drugog svetskog rata, služio za razne namene, bez ozbiljnijih ulaganja u održavanje ili obnovu. Poljoprivredni fakultet je na konkursu Mesne zajednice Kulpin 1989. godine dobio na korišćenje Veliki dvorac i bivše štale porodice Dunderski za potrebe osnivanja Poljoprivrednog muzeja pod uslovom da se izvrši rekonstrukcija ovih objekata. Sekretarijat za poljoprivrednu AP Vojvodine je odmah te godine obezbedio sredstva za projekte i za početak radova na restauraciji dvorca i uređenju Muzeja. Ovu brigu je već 1991. godine preuzealo Ministarstvo poljoprivrede i Ministarstvo kulture Republike Srbije, zahvaljujući razumevanju koje su prema ovom programu imali i sami ministri.

D. O. Poljoprivredni muzej

Društvena organizacija – Poljoprivredni muzej u Kulpinu, kao jedina specijalizovana muzejska ustanova u zemlji, za istraživanje i izučavanje agrarne prošlosti, osnovan je zvanično 1993. godine. Osnivanju su prethodile višegodišnje aktivnosti mnogih stručnih i naučnih radnika Poljoprivrednog i drugih fakulteta u Novom Sadu na prikupljanju eksponata, starih poljoprivrednih alatki, mašina, dokumenta, knjiga. Rezultat tih aktivnosti je značajna činjenica da je muzej sa obezbeđenjem prostora u Kulpinu, prikupljenim eksponatima, stvorio uslove za razvoj, tako da je u relativno kratkom periodu postao institucija od izuzetnog kulturnog i naučnog značaja u izučavanju i prezentaciji agrarne prošlosti.

Ambijent kaštela u Kulpinu čini kompleks od 2 dvorca koji su stavljeni pod zaštitu države kao spomenički objekti. U okviru kompleksa nalazi se, takođe, i upravna zgrada, kovačnica, konjušnica, žitni magacin i šupa za mašine. Svi objekti su namenjeni muzeološkoj upotrebi i postepeno se adaptiraju. Rekonstrukcijom žitnog magacina Muzej je dobio jedinstveni izložbeni i galerijski prostor. Okružen je velelbnim parkom od 5 hektara koji predstavlja prirodni spomenik-arboretum retkih biljnih vrsta. Park se skladno uklapa u jedinstvenu ambijentalnu celinu.

Izložbe

Osnovni cilj Poljoprivrednog muzeja je da se od nestajanja i propadanja sačuvaju materijalni dokazi bogate agrarne prošlosti. Prema tome, najvažniji zadatak je sakupljanje, muzeološka obrada, čuvanje i zaštita, kao i izlaganje – prezentacija prikupljenog materijala.

U okviru prezentacije istorije poljoprivrede u kulpinskom dvorcu su priređene stalne tematske izložbe i to:

- Tradicionalna proizvodnja pšenice,
- Konoplja i prerada kudeljnog vlakna,
- Hmelj i pivarstvo Vojvodine,
- Specifične industrijske kulture – sirak, duvan ...,
- Stočarstvo – govedarstvo, svinjarstvo, ovčarstvo,
- Istorija Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu (1954-2004),
- Razvoj plugova,
- Zbirka poljoprivrednih mašina.

Izložbe i zbirke omogućavaju studentima i naučnim radnicima stručan i praktičan rad. Pored toga, Muzej je realizovao i niz povremenih izložbi edukativnog karaktera. U kompleksu kulpinskog dvorca održavane su i razne kulturne i stručne manifestacije kao što su koncerti, likovne izložbe, likovne kolonije, književne večeri, promocije knjiga, kao i stručni simpozijumi, stručne radionice, izložbe novih mašina. Tako je Poljoprivredni muzej postao značajna institucija kulture, ne samo regionala u kojem se nalazi, već i cele zemlje.

Stvaraoci kulpinskog Poljoprivrednog muzeja

Duhovni pokretač, odnosno *spiritus movens* svih aktivnosti na osnivanju Muzeja poljoprivrede je bio prof. dr Veselin Lazić, zaljubljenik u stare i nove mašine, seoske tradicije i gradske vibracije novog doba. Sposobnost za koučing kao pokretački proces kojim se razvijaju i oslobođaju lični potencijali u individualnom radu iskoristio je da motiviše brojne kolege, profesore i sledbenike – studente, na volonterski rad i kreativnost. Uspeo je da svakom utka nit blagog, iracionalnog inata, da bi stvorio dominantnu osobinu timskog rada, koji se manifestuje racionalnim uspešima u vidu godišnjih naučno-stručnih konferencija, zbornika radova na određene kulturno-istorijske, etnografske, nekad i prizemne čenejsko-salašarske teme, jedinstvene u svetu. Od ovih publikacija treba u Muzeju napraviti posebnu izložbu kao faktografiju poštovanja materijalne i nematerijalne kulturne baštine. Bez njegove istrajnosti, posvećenosti novim idejama, izuzetne motivisanosti za očuvanje baštine, Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu ne bi bilo.

Muzeologija kao naučna i kulturna oblast, regulisana je određenim zakonima, koje vrlo dobro poznaje Todor Gajinov, pravni zastupnik i predsednik

Dr Veselin Lazić govori na godišnjici Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu, o Sv. Jovanu, 2007. godine; foto: L. Lazić

Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu. Rođen u Kulpinu, profesionalno vezan za Novi Sad, ipak je ostao veran kulpinskom društvenom ambijentu, koji dobro poznaje i opisuje u svojim istorijskim esejima. On je izmislio radni naziv za ono što je u Kulpinu stvarano preko 20 godina – „Poljoprivredni muzej“ kao društvena, odnosno nevladina organizacija. On je izmislio i novi naziv kod nove registracije – Udrženje za muzejsku agrarnu baštinu, sa sedištem, ponovo, u Kulpinu.

Iza uspešnih muškaraca obično stoje i uspešne žene. Jedna od njih je kulpinska nevesta dr Branka Lazić, ambiciozna, svestrana, neumorna profesorka Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu, koja je svesrdno podržala ideju osnivanja Muzeja u Kulpinu i od samog početka se uključila u prikupljanje muzejskih eksponata, koncipiranje izložbenog prostora i pojedinih izložbi. Svojim autoritetom redovnog profesora, višegodišnjeg dekana, društveno-političkog radnika, pomogla je da se Muzej sačuva u vremenima kad mu je egzistencija bila često, zbog raznih okolnosti, ugrožena. Branka Lazić je koautor izložbe o istorijatu Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu, a zajedno sa profesorom hortikulture dr Milanom Sapundžićem tvorac projekta o ure-

đenju prelepog, prostranog parka kojim je okružen ceo ambijent kulpinskih dvoraca.

Sve izložbe su rađene uz svesrdnu pomoć stručnjaka, muzeologa iz Muzeja Vojvodine sa kojima su nastavni i naučni radnici sa fakulteta i instituta imali uvek dobru saradnju. Posebno treba istaći nemerljiv doprinos iskusnog, vrlo stručnog muzejskog savetnika, konzervatora Jožefa Erdelija, čoveka koji dobro poznaje kako naučnu tako i zanatsku stranu muzeologije. Kroz njegove ruke su prošle sve izložbe postavljene u kulpinskom Muzeju. Od njega smo učili kako se ustanovljavaju evidencione knjige predmeta, kako se postavljaju izložbe sa tim predmetima, kako da se odmaknemo od koncepta zidnih novina i kulisa i primaknemo postamentima i vitrinama. Na njega i dalje čekaju mlađi konzervatori da nastave uz njegovu pomoć, restauraciju brojnih poljoprivrednih alatki i mašina, koji su nekada bili savremeni i praktični izumi koji ubrzavaju i olakšavaju seljački rad, a sada su svedočanstva o tom, ipak teškom i težačkom životu naših predaka. Joška Erdelji je znao svojim izložbama da istakne taj duh istorijskog bogatstva svakog artefakta.

Od samog osnivanja Poljoprivrednog muzeja stvorena je vrlo pozitivna atmosfera saradnje i tim-

skog rada tako da su brojni profesori Poljoprivrednog fakulteta i Poljoprivrednog instituta u Novom Sadu smatrali kulpinski ambijent svojim poligonom za ostvarivanje savremenih edukativnih projekata. Nisu hteli da se ograniče samo istorijskim aspektom već je svaka postavka imala i svoje poruke i naučne pouke za budućnost. U tome je verovatno najoriginalniji i najagilniji bio *prof. dr Ivan Mihaljev*, sa novim autorskim pristupom kod koncipiranja izložbe o pšenici. Angažovao je sve kolege pšeničare, kao i entomologe, fitopatologe, da mu pomognu. Zainteresovao je i akademika *prof. dr Slavka Borojevića*, koji je dao punu podršku ovom novom edukativnom modelu nastave studenata, đaka i svih poljoprivrednika. Izložene su stare tehnologije da bismo ih znali ceniti, ali su prikazani najnoviji naučni dometi – sorte koje su davale vrhunske prinose.

Po istom principu rađene su i stočarske izložbe. *Prof. dr Timotej Čobić* i saradnici dr *Andelija Antov* i dr *Georgi Antov* su svoju naučnu oblast – govedarstvo, ilustrativno prikazali od vremena domestifikacije divljih vrsta goveda, preko starih, autohtonih rasa, pa sve do najsavremenijih selekcija tovnih junnadi ili muznih krava. Na postamentima su izloženi trodimenzionalni modeli najpoznatijih rasa goveda, a u posebnim vitrinama veterinarska oprema. U timu za stočarstvo imali smo i profesora mlekarstva dr *Ivicu Vujičića*, koji je uložio puno vremena da bi detaljno obradio i prikazao svoju naučnu oblast. Umesto kataloga za potrebe izložbe, napisao je obimnu monografiju o mlekarstvu Jugoslavije.

„Svinjarstvo – juče, danas i sutra“ je naziv i osnova koncepcije izložbe koju je sa svojim asistentima priredio dr *Milan Teodorović*, profesor Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu. Izložbu je obogatio obimnim katalogom, odnosno prikazom ove oblasti stočarstva (od divljih svinja sve do savremenog prasilišta). Nije zaboravljeno ni ovčarstvo. Interesantnu izložbu, sa puno etnografskih detalja, priredili su *Ivan Čakan*, muzejski savetnik Muzeja Vojvodine, dr *Milan Krajinović* profesor i dekan Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu.

Etnografsko obeležje ima izložba o konoplji, koja se nekada, pre Drugog svetskog rata, gajila u Panonskoj niziji na preko 100.000 ha, da bi sada potpuno nestala sa naših polja. Sličnu sudbinu je imao i hmelj. U Institutu za ratarstvo i povrтарstvo Novi Sad, odnosno u Zavodu u Bačkom Petrovcu ostala je sačuvana dokumentacija o nekadašnjem naučnom radu na unapređivanju gajenja ove dve kulture. U seljačkim domaćinstvima u Bačkom Petrovcu i okolnim selima, sačuvana su razna oruđa za preradu kono-

plje. Dr *Janoš Berenji* i dr *Jan Kišgeci* iz petrovačkog Zavoda imali su relativno lak autorski zadatok, da prikupe, zaštite sve te predmete i prirede izložbe o konoplji i hmelju. Kao autor dr *Janoš Berenji* je sav svoj elan i stvaralački zanos uneo još u dve izložbe. Prva se odnosi na proizvodnju i preradu tehničkog sirkla, a druga na gajenje i preradu duvana.

Došlo je na red i povtarstvo. Profesor Poljoprivrednog fakulteta dr *Vladan Marković* je, uz pomoć stručnjaka iz kompanije „Aleva AD“ iz Novog Kneževca *Sabo Jožefa* i direktora *Mileta Klepića* napravio ilustrativnu izložbu o začinskoj paprici i njenoj preradi. Izložba je posle određenog vremena preseđena u Novi Kneževac.

Zajedno sa kustosima iz Muzeja Vojvodine priređena je impozantna i vrlo zapažena u javnosti, izložba o vinogradarstvu i vinarstvu našeg podneblja. Za ovu priliku pozajmljeni su predmeti – alatke i uređaji iz muzeja u Vršcu i Subotici. Za vreme trajanja izložbe nisu izostale ni degustacije vina iz naših najboljih podruma.

Preko puta Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu je Fakultet tehničkih nauka, u kome su profesori *Janko Hodolić*, *Ilija Čosić*, *Miloš Tešić*, *Milan Martinov* i *Dušan Petrovački* bili i ostali privrženici čuvanja agrarne baštine. U ovom timu naučnih radnika profesor Prirodno-matematičkog fakulteta, neumoran dr *Lazar Lazić* je uvek imao puno ideja kako muzejski rad, naročito izložbe i naučna izdanja, oplemeniti dobrim dizajnom.

U sklopu priprema za kongres Međunarodne asocijacije poljoprivrednih muzeja u 2008. godini, priređena je vrlo sadržajna i bogata izložba o zaprežnim plugovima i ostalim alatkama i oruđima za oranje. Autori su *Ivan Čakan*, muzejski savetnik Muzeja Vojvodine i dipl. inž. *Filip Forkapić*, stručnjak Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu, sada kustos Muzeja Vojvodine.

Kod nabranja ljudskih resursa koji su značajno doprineli uspehu Poljoprivrednog muzeja, jedno ime je bilo i ostalo sinonim ovog kulpinskog kulturno-istorijskog projekta – kustos *Tatjana Mitić*, poznata kao Tanja. Godinama je bila neposredni izvršni rukovodilac zaposlenima u Muzeju, koordinator saradnje između brojnih naučnih radnika i muzeologa, organizator svakodnevnih poslova. Osim tih, svakodnevnih tekućih poslova imala je i svoje muzejske kreacije od kojih je najpoznatija Izložba lula, kao sastavni kutak Izložbe o duvanu, i postavka o istorijatu Kulpina sa posebnim osvrtom na plemičku porodicu Stratimirović i veleposedničku porodicu Dunderski.

O svetom Jovanu, svećarima Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu, 2008. godine.

Upravni odbor D.O. Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu: prvi red – Todor Gajinov, Skupština APV, prof. emeritus dr Branka Lazić, Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu, Tanja Mitić, kustos, Poljoprivredni muzej Kulpin, prof. dr Veselin Lazić, Poljoprivredni fakultet Novi Sad; drugi red – Joška Erdelji, Muzej Vojvodine, Novi Sad; treći red – prof. dr Miroslav Malešević, Institut za ratarstvo i povrтарstvo Novi Sad, Jovan Paunović, v. d. direktora Muzeja Vojvodine, prof. dr Jan Kišgeci, Poljoprivredni fakultet Novi Sad, rukovodilac Poljoprivrednog muzeja, Mile Nišić, Mesna zajednica Maglić, prof. dr Vladan Marković, Poljoprivredni fakultet Novi Sad; četvrti red – dipl. inž. Filip Forkapić, kustos Poljoprivrednog muzeja, prof. emeritus dr Dušan Petrovački FTN Novi Sad, Miloš Vlaov, Mesna zajednica Kulpin; peti red – Pera Gajdobrański, Vojvođansko društvo poljoprivredne tehnike, Novi Sad.

Posle osnivanja Poljoprivrednog muzeja prvi zapošljeni stručnjak je bio dipl. inž. Jaroslav Lekar. Nije imao muješko zvanje, ali je dobro i savesno obavljao sve zadatke koji su pred njega postavljeni. Osim njega zapošlili smo još nekoliko agronoma za oblast genetskih resursa, mehanizacije. Oni su, obično posle prve ili druge godine, shvatili da ta multidisciplinarna naučna i kulturna oblast nije za njih i da se u njoj teško snalaze. Potražili su posao na poljoprivrednim gazdinstvima na kojima su kasnije bili vrlo uspešni. Izuzetak je dipl. inž. Filip Forkapić koji je zavoleo muzeologiju i ostao vezan Muzeju gde postiže izvanredne rezultate. Forkapić je, pre nego što je raspisan konkurs za saradnika u Poljoprivrednom muzeju u Kulpinu, radio zajedno sa dr. Veselinom Lazićem i Mirjanom Momčilović na istraživanju nadgrobnih spomenika, čiji su rezultati objavljeni u knjizi *Seoske i salašarske crkve i groblja u Vojvodini* 2000. godine (izdanje Kulturno-istorijskog društva PČESA, Novi Sad).

Bez neposrednih, poljoprivrednih radnika i zanatlija Muzej poljoprivrede se ne može ni zamisliti. Naročito ako treba obrađivati i održavati prostrani park, koji mora da bude prikladan i dostojan ambijenta, posetilaca i bivših vlasnika. Organizator svih rada bio je Slavko Neškov iz Kulpina, inače bivši đak petrovačke gimnazije. Ima svoj zemljišni posed kao i potrebnu mehanizaciju. Sve što ima na svom imanju koristio je za uređenje parka. Svojim traktorom je izvezao na otpad preko 100 prikolica pepela koji su bivši korisnici dvorca posle Drugog svetskog rata, jednostavno izbacivali na travnjak iza dvorca. Travnjak je, posle čišćenja, postao najlepši deo parka, gde se i danas na zelenoj površini organizuju razne priredbe i prijemi. Kod sređivanja i održavanja dvorca i celokupnog prostora značaju ulogu su imali radnici Đorđe Gajinov i braća Samuel i Pavel Jurik iz Kulpina. Na određeno vreme zapošljavani su izbegli stanovnici iz Dalmacije koji su se za vreme ratnih

sukoba u Hrvatskoj nastanili u Kulpinu. Bili su vrlo marljivi i savesni radnici.

Bez pomoći Kulpina, Poljoprivredni muzej se ne bi mogao ostvariti. Kulpičani su uvek doživljavali dvorac kao svoj simbol, muzejske postavke u njemu i brojne aktivnosti u arealu, kao svoje ambijentalno, kulturno i društveno obeležje. Posle osnivanja Muzeja i određenog vremena neverice u uspeh novog, nesvakidašnjeg poduhvata, shvatili su da se rađa nova šansa za njihovu sredinu. Pritekli su u pomoć svojim radom na krčenju šumskog korova u parku, prikupljanjem poljoprivrednih oruđa i alatki za muzejsku zbirku i aktivnim učešćem u organizovanju brojnih stručnih programa i kulturnih manifestacija. I ovom prilikom u znak kolegjalne zahvalnosti treba pomenuti imena nekoliko upravnika Zemljoradničke zadruge, odnosno Poljoprivrednog gazdinstva, sa kojima smo živeli i radili u istom dvorištu. Sa puno razumevanja su nam ustupali kaštelski prostor, deo po deo, svesni da se on može samo novim idejama oplemeniti. Agronomi Ondrej Varga, Mihal Dovičin, Stevan Gajinov, Jan Triaška i njihovi saradnici su prihvatali svoje profesore i njihove ideje sa puno kolegjalnog poštovanja. Aktivno su učestvovali u volonterskom radu upravnih organa Muzeja. Bez tog jedinstva interesa i prijateljskog, dobrosusedskog suživota na istom prostoru, Poljoprivredni muzej ne bi opstao u Kulpinu. Dobrosusedskim odnosima doprineo je i komšija Pera Gajdobrański, član Vojvodanskog društva poljoprivredne tehnike. Veliki prijatelj muzeja i poznavalac poljoprivredne prakse i tehnoloških aspekata korišćenja mehanizacije, uvek je imao vremena da se uključi u muzejski tim i reši najsloženije zadatke, kao što je prevoz najtežih mašina, sa mesta gde su otkrivene i otkupljene, u kulpinski Muzej.

Značajan doprinos razvoju Muzeja u Kulpinu dao je i komšija *dipl. inž. Pavel Zima*. Bio je predsednik Opštine Bački Petrovac i rukovodilac Mesne zajednice Kulpin. Sada je predsednik Kluba Kulpičana, udruženja, koje takođe brine o kulturnoj baštini i razvoju Kulpina. Njemu u tome, kao sekretar kluba, pomaže *Todor Radanov* profesor istorije, koji često pomaže i Muzeju kao turistički vodič kod poseta brojnih značajnih delegacija, kao dobar tumač svih istorijskih događaja u Kulpinu.

Kod osnivanja Poljoprivrednog muzeja, tog 20. januara 1993. „o Jovandanu“ bili su prisutni i sveštenici Pravoslavne crkve i Evangeličke, slovačke AV crkve u Kulpinu koji su dali svoj blagoslov ovom značajnom činu. I sa njima smo u dobrosusedskim odnosima. Uvek smo se zalagali da se sa obnovom kulpinskog dvorca obnavljaju i crkve koje su kom-

plementarne u ovom jedinstvenom svetovnom i duhovnom ambijentu.

Mogli bismo nabrajati još mnoge zaslužne meštane Kulpina koji su pomogli radom, eksponatima i svekolikom podrškom koja nam je mnogo značila. Treba naglasiti i ovom prilikom, da stanovnici Bačkog Petrovca, Gložana i Maglića, takođe, doživljavaju Poljoprivredni muzej u Kulpinu kao svoj. Dozave redovno na programe koji se tu organizuju ili dovode svoje goste. Pitoreskni kaštel sa parkom je atraktiv za slikanje, odnosno fotografisanje, tako da se izlazi u susret mладencima da svoje venčanje i svadbe upravo ovde ovekoveče. Opština Bačkog Petrovca je imala razumevanja, a shodno mogućnostima je uvek pomagala i aktivno se uključivala u sve razvojne projekte Poljoprivrednog muzeja.

Predsenik SANU dr Aleksander Despić je sredinom devedesetih godina prošlog veka došao na ideju da u Beogradu osnuje Muzej nauke i tehnike po uzoru na druge evropske gradove. Zbog nedostatka prostora to mu nije polazilo za rukom. Izostala je i podrška kolega, naučnih radnika, akademika, koji nisu navikli na volonterski rad, kakav je u to vreme cve-tao u Kulpinu. Zbog toga je organizovao posetu, odnosno ekskurziju članova SANU Poljoprivrednom

Predsednik SANU dr Aleksander Despić

muzeju u Kulpinu. Posle obilaska svi akademici su bili oduševljeni postavkama i volonterskim radom i entuzijazmom novosadskih profesora sa kojima su se upoznali. U svom govoru Aleksander Despić je odao priznanje kako rukovodstvu Poljoprivrednog muzeja tako i svim članovima naučnog tima rečima: „Zahvaljujući vašem radu i zalaganju Srbija može da bude ponosna jer sada ima Poljoprivredni muzej“. To je rečeno neposredno posle nevremena i ratnih vihora na području bivše Jugoslavije, svesni činjenice da u to vreme nijedna republika nije imala takav muzej.

Ovim prikazom ljudskih resursa i značaja kadrovskih potencijala u osnivanju i razvoju Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu, bila nam je želja da dobronamerno ukažemo na tendenciozne napise koji se javljaju na internet portalu i nekim izdanjima i katalozima Muzeja Vojvodine, da je sve u Kulpinu urađeno, tobož, od potpisivanja *Sporazuma o prenosu dela nadležnosti* 2004. godine, iako je pre toga bila, doduše neka grupa građana, bezimeno društvo čije članove ne treba ni pominjati. Upravo zbog toga treba da se kaže da ništa nije palo s neba, da su Muzej u Kulpinu osnovali kompetentni naučni i nastavni radnici, kompaktan naučni tim koji ima svoje ime, svoj statut, organe upravljanja, odgovornog rukovodioca i svoj program rada. Takvo društvo je uredno registrovano kod Agencije za privredne registre od osnivanja 1993. godine sve do danas. Zahvaljujući tom udruženju svi objekti, koji su im dati na raspolaganje, su obnovljeni, a u njima je dve decenije održavana vatra oko koje su se okupljali brojni ljubitelji istorije poljoprivrede i sela.

Kongres AIMA

Kongres Međunarodne asocijacije poljoprivrednih muzeja AIMA koji je održan 2008. godine u Novom Sadu i Kulpinu, svojim porukama je jasno ukazao da su se stekli uslovi da se i kod nas, upravo u Kulpinu, u prelepom dvorcu, osnuje Poljoprivredni muzej kao nezavisna ustanova kulture, sa svojim samostalnim, naučnim i kulturnim programom, koji tražimo već dve decenije. Time bi se odalo priznanje brojnim profesorima, ljubiteljima istorije poljoprivrede i sela, kao i muzejskim radnicima matičnog Muzeja, a isto tako društveno-političkim radnicima, koji bi time potvrdili da su prepoznali značaj osnivanja nove ustanove, koja bi dalje nosila dobro ime naše muzeologije sticano i negovano od vremena kada se u Matici srpskoj rađala ideja o osnivanju prvog muzeja na našim prostorima. Učesnici kongresa

su odali priznanje svim profesorima, entuzijastima, kojima je istorija poljoprivrede ljubav, a ne zanimanje. Odali su priznanje i muzejskim radnicima, profesionalcima koji su stručno usmeravali taj entuzijazam i zanos profesora, da bi jednog dana došli do svog željenog Muzeja.

Novi milenijum, a pre svega nove društvene promene, donose i nove ideje. Sa vetrovima privatizacije u istočnim zemljama Evrope dolaze i nove inicijative osnivanja privatnih poljoprivrednih zbirk, etno-parkova, etno-sela, muzeja na otvorenom prostoru, eko-muzeja, što je afirmisano razvojem seoskog turizma, kulturnog, zdravstvenog ili pak verskog turizma i kod nas. Sve to doprinosi boljem upoznavanju istorije, vrednovanju tradicija i kultura svih koji žive na ovim prostorima, bez obzira na nacionalnu ili versku pripadnost. Međutim, postoji i druga strana medalje. Dobija se utisak da prestaju pravila igre, naučni principi, kulturni standardi. Nedovoljna saradnja sa kustosima, obrazovanim stručnjacima u domenu kulture i zaštite kulturne baštine često dovodi do postavki bez koncepta, sa puno neukusa, bez evidencije, odnosno muzejske obrade predmeta. To sve treba odstranjavati upornim radom obrazovanih kadrova u muzejima, zavodima za zaštitu spomenika kulture, ministarstvima.

Bilo bi dobro da se ove poruke sa kongresa AIMA u Novom Sadu počnu primenjivati u praksi. D.O. Poljoprivredni muzej u Kulpinu bi trebao da se ustvari i kadrovski i tehnički opremi da bude samostalna institucija kulture, i da bude matična ustanova svim novim malim, privatnim muzejima, etno-kućama, amaterskim zbirkama iz domena poljoprivrede i sela, muzejima na otvorenom prostoru. Sve bi se to moglo ostvariti uz saradnju sa Muzejom Vojvodine sa kojim je D.O. Poljoprivredni muzej u Kulpinu, prema preporuci Sekretarijata za kulturu IV APV, u 2004. godini sklopio *Sporazum o prenošenju dela nadležnosti* da bi se zadržala budžetska sredstva za lične dohotke šest radnika, s tim da stručnjaci, profesori fakulteta, entuzijasti nastave sa radom na obogaćivanju zbirk, postavljanju izložbi iz domena istorije poljoprivrede, svaki u svojoj naučnoj oblasti, i dalje pod okriljem Društvene organizacije „Poljoprivredni muzej“. Dve ustanove – Muzej Vojvodine i „Poljoprivredni muzej“ su uputili nadležnim pokrajinskim sekretarijatima inicijativu da u skladu sa zakonom, Skupština AP Vojvodine osnuje samostalnu ustanovu muzejske delatnosti – Poljoprivredni muzej sa sedištem u Kulpinu. Inicijativa do sada nije sprovedena.

Težnja da se dođe do Poljoprivrednog muzeja se ni posle 20 godina uspešnog rada nije ostvarila. Za-

kon o muzejima ne poznaje volonterski rad ili rad iz ljubavi ma koliko on bio stručan i savršen. U našoj zemlji ne postoji Poljoprivredni muzej kao samostalna kulturna institucija. Da bi to postao zakon nalaže da mora imati najmanje pet kustosa, pravnu službu, posebno računovodstvo i mnogo drugih preduslova da bi savladao veštacke barijere i ograničenja kojima veliki muzeji štite svoj monopol. Takođih ograničenja nema u Austriji, zemlji sa hiljadu malih ruralnih porodičnih muzeja, ili pak u Italiji gde je poslednjih desetak godina samo u Piemontru niklo preko 50 etno i eko-muzeja koji doprinose seoskom turizmu i lokalnoj ekonomiji. Muzejska revolucija Piemonta poslužila je kao dobar primer za pokretanje projekta razvoja ruralne muzeologije u okviru EU, osnivanjem kooperativne mreže seoskih, porodičnih muzeja na bazi lokalne materijalne i nematerijalne baštine. Muzeji nisu samo mesta kolektivnog pamćenja, veličanja ili oplakivanja prošlosti, romantične nostalгије. Poljoprivredni muzeji su i naučne institucije koje treba da, na bazi iskustava iz prošlosti, stvaraju koncept budućeg, održivog razvoja ruralne sredine. Da bismo znali gde idemo, treba da znamo gde smo bili.

Nesporazum oko sporazuma

Upravni odbor D.O. Poljoprivredni muzej je do sada uspešno štitio kulpinski posed u vreme tranzicije i privatizacije i uspeo da sačuva njegov status kao društvene, odnosno sada državne svojine. Zajedno sa opštinskim pravobranilaštvom i nadležnim sudovima uspeli smo da objekte koji su u sklopu imanja Dunderski, koje je koristilo Poljoprivredno dobro u Kulpinu, izlučimo iz stečajne mase da bi ih sačuvali za potrebe budućeg Poljoprivrednog muzeja. Svaki objekat i svaka parcela u kulpinskem parku se vodi u katastru imovine na drugog korisnika. Najveći deo je uknjižen na Mesnu zajednicu Kulpin, manji delovi na Opština Bački Petrovac, Ministarstvo poljoprivrede Srbije, Poljoprivredno gazdinstvo Maglić iz Bačkog Maglića. Osim pomenutih tu je sedište Mesne zajednice i Mesne kancelarije. Društvena organizacija „Poljoprivredni muzej“ je 2009. godine ustupila prostorije dvorca Muzeju Vojvodine iz Novog Sada radi privremenog preseljenja izložbe nameštaja iz dvorca u Čelarevu koji je nebrigom, nestručnim i nedomačinskim raspolaganjem, potpuno uništen. Tim preseljenjem najvređnije zbirke nameštaja u našoj zemlji, obogaćen je, ne samo muzejski kompleks, kulpinski dvorac, već i Kulpin kao istorijsko, društveno-političko i kulturno središte.

U 2010. godini deo prostora u pomoćnom-ekonomskom objektu je uredilo i Udruženje žena Kulpin, koje takođe svojim zapaženim, kreativnim i neumornim edukativnim radom, značajno doprinosi obogaćivanju društvenog i kulturnog života u Kulpinu.

Iako je ostvarena relativno dobra saradnja između svih subjekata koji stanuju u kulpinskom dvoru, ipak zbog diversifikovanog svojinskog statusa je praktično nemoguće sačuvati jedinstvo društvenog interesa koji je i ovde, kao i u mnogim drugim sredinama ugroženo. Apsolutna dominacija jednog stanara nad drugima nije racionalna. Ranije su profesori fakulteta i naučnici poljoprivrednog instituta, koji su stvorili Muzej u Kulpinu, mogli planirati i prirediti izložbe sa poljoprivrednom tematikom barem jednom godišnje. Sada to nije moguće. U 2009. godini smo imali vrlo uspešnu i zapaženu izložbu u Poljoprivrednom muzeju u Budimpešti. Za tu izložbu u Kulpinu nije bilo prostora. Nije bilo prostora ni za druge inicijative, naučne programe, stručne manifestacije. Dobronamerni sporazum iz 2004. između Muzeja Vojvodine i „Poljoprivrednog muzeja“ doneo je stručnost, muzejsku profesionalnost, ali i dosta nesporazuma oko kompetencija, raspodele prostora i projekata. Zbog toga postoji predlog da se na nivou Opštine Bački Petrovac ili Mesne zajednice Kulpin, formira Savet ili Konzorcijum korisnika ovog prostora, koji bi sigurno pomogao da se postigne jedinstvo pristupa u rešavanju svih spornih pitanja.

Registracija Udruženja

Društvena organizacija „Poljoprivredni muzej“ u Kulpinu je 2011. godine ponovo registrovana pod nazivom *Udruženje za muzejsku agrarnu baštinu sa sedištem u Kulpinu*. Promena naziva je bila neophodna da bi se izbegli nesporazumi oko razgraničenja dva pravna subjekta iz domena kulture, odnosno muzeologije, koja sada rade i stvaraju u kulpinskom dvorcu:

- **Udruženje za muzejsku agrarnu baštinu, odnosno dosadašnja Duštvena organizacija „Poljoprivredni muzej“ (od 1993. do 2011. godine)** i
- **Muzej Vojvodine iz Novog Sada** (formalno od 2004. godine, posle potpisivanja uzajamnog Sporazuma, a suštinski od 2009. godine, posle preseljenja u Kulpin zbirke nameštaja iz dvorca u Čelarevu).

Kao što se može videti u Kulpinu nema više pravnog subjekta koji nosi naziv „Poljoprivredni muzej“.

Rukovođenje novim Udruženjem Skupština udruženja na izbornoj sednici je poverila, u znak zahvalnosti i priznanja, naučnim i stručnim radnicima koji su i do sada uspešno vodili ovu instituciju, s tim da je Upravni odbor kompletiran sa jednim članom, rukovodicem iz Muzeja Vojvodine. Poljoprivredni stručnjaci, ljubitelji sela i seoskih tradicija, profesori poljoprivrednih fakulteta, naučni radnici instituta i dalje natavljuju sa svojim dosadašnjim radom u okviru imenovanog Udruženja, sa prevashodnim ciljem da se što pre obezbede uslovi za formiranje samostalnog, kompetentnog, pravog – ***Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu***, (bez znakova navoda). Novo rukovodstvo Muzeja Vojvodine početkom 2011. je prihvatio ruku kolegijalnosti i najavilo novi koncept uzajamnih odnosa. To pruža nadu da će se ponovo vratiti duh dobre saradnje među poljoprivrednike i muzeologe. Takav duh saradnje bio je uvek plodonosan i stvarao u Kulpinu zapažene rezultate. Nadajmo se da će tako biti i u budućnosti.

Pravci budućeg rada

U budućnosti se ne bi odustajalo od programa iz domena poljoprivredne baštine. Nova, samostalna institucija kulture bi nastavila sa radom u skladu sa programom AIMA (Međunarodna asocijacija poljoprivrednih muzeja), kao sastavni deo svetske muzejske organizacije – ICOM, koristeći kako domaće tako i međunarodne fondove. Bili smo prvi u Jugoslaviji, što nam daje pravo i postavljaju zadatku da konačno prevaziđemo nesporazume koji nas odvode na stranputicu. U sadašnjoj prestižnoj, kulturnoj utakmici, naše stajanje odgovara novim učesnicima, osnivačima novih muzeja, ili muzejskih zbirki sa poljoprivrednom tematikom, koje poslednjih godina niču po celoj Srbiji.

Spomen-izložba posvećna porodici Dunderski

Gospodin Đorđe Đoka Dunderski, bivši vlasnik kulpinskog poseda, je odlukom sudskega veća Okružnog suda u Novom Sadu 2008. godine rehabilitovan, a time je njegova porodica stekla pravo na povraćaj imovine u postupku restitucije. Za agronome je značajna činjenica koja se malo spominje, da je Đoka, posle gimnazije završio još dva fakulteta – Trgovačku visoku školu u Budimpešti i Poljoprivredni fakultet u Hajdelbergu. Otac Lazar ga

je pripremao da preuzeme brigu o velikom gazdinstvu. To je Đoka uspešno radio na uzornim imanjima u Kulpinu i Kamendinu. Podizao je preradne kapacitete, fabriku kudelje i mlin u Kulpinu, preradu povrća i voća u Novom Sadu, farmaceutsku industriju za proizvodnju seruma u Kamendinu. Konji su mu bili velika strast. Osnovao je ergele priplodnih i trkačkih konja čiji se potomci i danas takmiče na domaćim i stranim hipodromima. Kao predsednik društva za poljoprivredne izložbe osnovao je Novosadski poljoprivredni sajam. Osnivač je kasačkog sporta i Beogradskog hipodroma. Bio je član mnogih patriotskih, kulturnih i humanih društava. Sve to ukazuje na potrebu da se u njegovom dvoru priredi spomen-izložba o njegovom životu i delu.

Spomen-izložba posvećena porodici Stratimirović

U drugom, Malom dvoru, mogla bi se prirediti spomen-izložba posvećena porodici Stratimirović. Poznata imena, *Stefan Stratimirović mitropolit i Đorđe Stratimirović*, komandant srpske vojske u revoluciji 1848. sigurno su svojim delima zasluzili da im se ukaže takva počast u njihovoj porodičnoj kući. *Patrijarh Georgije Branković* najviše zaslužan za obnovu Sremskih Karlovaca, rođen je takođe u Kulpinu, gde ima rodnu kuću koja bi mogla zajedno sa starom zgradom Devojačke škole koju je on osnovao, poslužiti za spomen-izložbu o njegovom životu i delu. Ove ideje su došle iz Sremskih Karlovaca čije bi rukovodstvo značajno pomoglo kod prikupljanja građe za takve inicijative. Kulpin bi, posle Sremskih Karlovaca, mogao da bude drugo duhovno i kulturno središte u maloj sredini nadomak Novog Sada.

Umesto zaključka

Kao što se može videti, ima u Kulpinu još mnogo posla, kako za profesionalne naučne, stručne i kulturne radnike, tako i za volontere kojima su etnografija, istorija poljoprivrede ljubav i hobi. Nije potrebno isključivanje nikoga ili pak prisvajanje rezultata nečijeg dvadesetogodišnjeg rada. Ima prostora za dokazivanje, samopotvrđivanje, a naravno i za zapoštjavanje mlađih i stručnih kadrova, koji bi mogli raditi na projektima obnove, izgradnje i afirmacije jedinstvenog, kulpinskog ambijenta.

Rukovodstvo Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu u Kulpinu izabrano 2011. (članovi rukovodstva, kao i članovi odbora dati su u uvodnom tekstu).

Predistorija Muzeja u Kulpinu (1979-...)

Prof. dr Veselin Lazić, Potpredsednik Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu, Kulpin

1979 U časopisu *Iz istorije poljoprivrede* 2003/1-2 objavljen je rad dr Veselina Lazića: *Čas ga ima, čas ga nema (Istorijat osnivanja Poljoprivrednog muzeja (1925-1993))*, u kome se, kako i u naslovu stoji, obrađuje istorijat osnivanja Muzeja od 1979... Ovaj prilog govori o prvoj godini inicijative za osnivanje Poljoprivrednog muzeja.

Prva zvanična inicijativa za osnivanje Muzeja

Na sednici Predsedništva Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku (VDPT) koja je održana 04. aprila 1979. u Rumi, na „Fišerovom salašu“, u dnevnom redu pod tačkom 3. stoji: Razmatranje inicijative za osnivanje Muzeja poljoprivredne tehnike. Referent po ovoj tački bio je dr Veselin Lazić koji je posebno istakao:

- Poput drugih zemalja, i u Jugoslaviji treba osnovati Muzej poljoprivredne tehnike jer je to naša obaveza prema generacijama koje dolaze.
- Osnivanjem Muzeja biće sačuvani mnogi istorijski vredni eksponati poljoprivredne tehnike.
- Najpogodnije mesto za smeštaj i izlaganje muzejskih eksponata su hale Novosadskog sajma.

Predsedništvo je jednoglasno podržalo ideju za osnivanje Muzeja poljoprivredne tehnike u Novom Sadu.

Novosadski sajam prihvata izložbu Iz istorije poljoprivredne tehnike

Sastanku održanom 06. aprila 1979. godine na Novosadskom sajmu prisustvovali su: Đorđe Čanadžić (Novosadski sajam), Petar Vrbaški (predsednik VDPT), dr Radovan Popov (Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu), dr Miloš Tešić (Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu), Vladimir Monarov (Novosadski sajam) i dr Veselin Lazić (sekretar VDPT). Po red održavanja Dana poljoprivredne tehnike i Izložbe tehničkih noviteta i inovacija na 46. Međunarodnom

poljoprivrednom sajmu, razmatrana je i inicijativa Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku za osnivanje Muzeja poljoprivredne tehnike.

Povodom inicijative za osnivanje Muzeja zaključeno je:

- Novosadski sajam podržava inicijativu Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku za osnivanje Muzeja poljoprivredne tehnike.
- Sajam prihvata da na 46. Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu obezbedi besplatan prostor za izlaganje dva muzejska eksponata. Ovu obavezu ispred Sajma prihvatio je Đorđe Čanadžić.
- Izbor i nabavka dva muzejska eksponata povezavaju se komisiji koju čine: dr Veselin Lazić, dipl. ing. Živko Mutić i dipl. ing. Petar Vrbaški.

Ugovori o kupovini mašina za Izložbu Iz istorije poljoprivredne tehnike

Istog dana, 04. maja 1979. godine napravljena su dva kupoprodajna ugovora između prodavca i kupca „starih mašina“.

Prvi kupoprodajni ugovor napravljen je između Sudarević Paje Šime, Đurđin, salaš 73/1 i dr Veselina Lazića koji u ime Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku (VDPT) kupuje:

1. traktor HSCS R 30-35, broj 14272,
2. traktorski plug sa tri brazde i
3. zaprežnu dvorednu sejalica HSCS.

Ukupno neto ugovorena vrednost je 6.000 dinara.

Drugi kupoprodajni ugovor napravljen je između Ambruž Šandora iz Moravice i dr Veselina Lazića koji u ime Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku kupuje traktor Mc CORMIK 10-20 po ceni od 5.000 dinara.

Kupovina „starih mašina“/muzejskih eksponata ostvarena je zahvaljujući materijalnoj podršci sledećih firmi: „Agrovojvodina“, OOOUR „Uniagent“, Novi Sad (20.000 dinara) i „Interservis“, OOOUR „Oprema“, Novi Sad (15.000 dinara).

O I izložbi Iz istorije poljoprivredne tehnike

Na 46. Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu 1979. godine priređena je I izložba Iz istorije poljoprivredne tehnike. Bila su izložena samo četiri eksponata, ali je i to izazvalo veliko interesovanje posetilaca sajma. U toku jednog sata, na osnovu većeg broja merenja, 386 posetilaca detaljno je razgledalo muzejske eksponate. Na osnovu ovog podatka se procenjuje da je u toku 10 dana sajma, izložbu razgledalo oko 40.000 ljudi.

Ekspozitiji koji su bili izloženi na 46. Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu 1979. godine, sada su u Muzeju u Kulpinu, kao dar Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku.

Tehnički podaci za traktore

1. Traktor Mc CORMICK 10-20

- Proizveden oko 1926. godine.
- Motor: 4-taktni, 4 cilindra, Otto (na petroleum)
- n: 1.000 o/min
- Gorivo: petroleum (pokretanje na benzin)
- Spec. potrošnja goriva: 300 gr/KSh
- Snaga: na remenici 20 KS (na poteznici 10 KS)
- Brzine kretanja:
 - I Stepen prenosa: 3,2 km/h
 - II Stepen prenosa: 4,8 km/h
 - III Stepen prenosa: 6,4 km/h
 - R Stepen prenosa: 2,5 km/h
- Težina: oko 1.750 kg
- Otkupljen od Ambruž Šandora, Stara Moravica.
- Traktor je bio u eksploraciji do 1979. godine.

2. Traktor H-S-C-S R 30-35

(HOFNER-SCHRANTZ-CLAYTON-SCHUTTLEWORTH)

- Proizveden: oko 1930. godine.
- Motor: dvotaktni, 1 cilindar, s užarenom glavom
- n: 760 o/min
- Snaga: na remenici 30 KS (max: 35), na poteznici 18 KS
- Gorivo: plinsko ulje
- Specifična potrošnja goriva: oko 300 gr/KSh
- Brzine kretanja:
 - I Stepen prenosa: 3,2 km/h
 - II Stepen prenosa: 4,3 km/h
 - III Stepen prenosa: 5,5 k/h
 - IV Stepen prenosa: 7,5 k/h
 - R/I Stepen prenosa: 2,5 km/h
 - R/II Stepen prenosa: 3,2 km/h
- Težina: 2.700 kg
- Traktor je otkupljen sa vučenim traktorskim trobrazdnim plugom.

Traktor Mc CORMICK 10-20 na I izložbi Iz istorije poljoprivrede 1979. godine, na 46. međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu; foto: V. Lazić

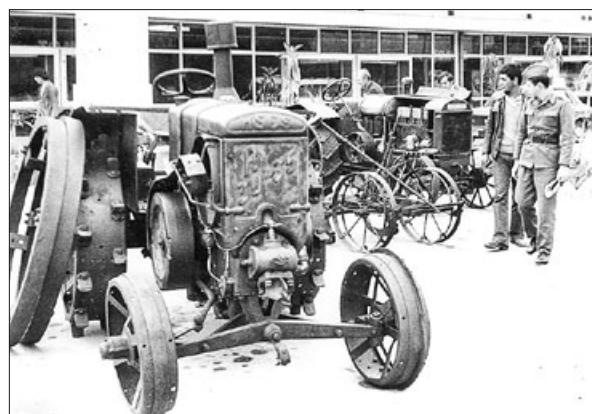
- Otkupljeno od braće Sudarević, Đurđin.

Sajamski susreti – Kao u poseti rođaku

Novi Sad, 15.5.1979.

Šime Sudarević sa salaša kod Đurđina zatečen je pred prvih eksponata Muzeja poljoprivredne tehnike u osnivanju – iz prikrajka je setno gledao svoj stari „hofštranc“ traktor.

Danima već traje prava opsada eksponata Muzeja poljoprivredne tehnike u osnivanju, interesovanje posetilaca je preko svih očekivanja. Dr Veselin Lazić sa novosadskog Poljoprivrednog fakulteta, od jutra do mraka je kraj prvih muzejskih eksponata, uvek spreman da priča o značaju osnivanja ovakve institucije i korisnom potezu Novosadskog sajma da ovu akciju na samom početku predstavi stotinama hilja-

Priprema traktora (čišćenje i naftiranje) za izložbu na Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu u kome su učestvovali majstori Laslo Veldi i Vendel, student Slobodan Živković... foto V. Lazić

da posetilaca. I među radoznalim posetiocima zaista se nađu i oni koji se već naglas preslušavaju šta bi iz najskrivenijeg kutka na svom imanju mogli da izvuču i poklone ili ustupe Muzeju u osnivanju.

Jednog među njima profesor uočava i radosno pozdravlja. To je Šime Sudarević s jednog od đurđinskih salaša nadomak Subotice, vlasnik prvih eksponata ovog muzeja – on je nedavno ustupio svoj stari traktor „hoferšranc“ iz 1930. godine i otprilike isto tako staru zaprežnu dvorednu sejalicu.

Ovaj dolazak na Novosadski sajam liči mi na posetu rođaku, otvara srce čika-Šime, jer s traktorom sam proveo pola veka. Kupili smo ga nas tri brata i s njim smo uspevali da obrađujemo preko 60 jutara zemlje. Koristili smo ga za oranje i za pokretanje vršalice, a u prvih dvadeset godina ova jaka i robusna mašina radila je takoreći bez kvara.

Sudarevići su se usluga svog starog „hoferšranca“ odrekli tek pre sedam-osam godina ali su se, kao pravi domaćini i čuvarni salašari, teško odvojili od njega, iako im je, kako kaže čika-Šime, samo smetao na imanju. Međutim, kad su od profesora Lazića čuli za osnivanje Muzeja poljoprivredne tehnike, traktor i sejalicu odmah su ustupili po ceni koja je nekoliko puta manja od one koja se dobija na otpadu.

Bio je to početak akcije da se sačuva staro i vidi evolucija tehničkih rešenja, a te mašine govore i o razvoju tehnologije poljoprivredne proizvodnje.

Tako je Novi Sad, posle Pariza, Verone, Bolonje i niza sajamskih gradova, dobio značajan začetak Muzeja poljoprivredne tehnike.

Sajmovi su pravo mesto za ovakvu instituciju, kaže dr Veselin Lazić, pa bi Novi Sad, zbog veličine i značaja Međunarodnog poljoprivrednog sajma mogao imati muzej opštajugoslovenskog značaja. Imamo veliku podršku od Sajma, a svaki dan dobijamo još veću podršku od mnogih ljudi koji se tiskaju oko eksponata i razgledaju stare mašine.

Izvor: Dnevnik, Đ. R.

Muzej u okviru Novosadskog sajma

15.6.1979.

Na sednici Predsedništva Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku koja je održana 15. juna 1979. u fabrici poljoprivrednih mašina i opreme „25. maj“ u Kikindi, na dnevnom redu bio je i Muzej poljoprivredne tehnike.

U izveštaju Inicijativnog odbora za osnivanje Muzeja poljoprivredne tehnike (članovi odbora: dr Veselin Lazić, predsednik, dr Radovan Popov, Petar

Vrbaški, Đorđe Čanadžić i Živko Mutić), između ostalog stoji:

- Novosadski sajam ima interesa da Muzej poljoprivredne tehnike bude u okviru Novosadskog sajma.
- Sajam je predvideo da u sklopu paviljona Nacija koji treba da bude gotov 1981. rezerviše mesto za Muzej i izložbu tehničkih inovacija.
- Postojeći muzejski eksponati da budu u toku leta i jeseni izloženi na Sajmu, a da se u toku zime sklone pod nadstrešnicu.
- Da se u toku jeseni organizuje sastanak o osnivanju Muzeja poljoprivredne tehnike, na kojem bi svoje učešće uzeli predstavnici: Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku, Novosadskog sajma, Instituta za poljoprivrednu tehniku i racionalizaciju Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu, Matice srpske, Privredne komore Vojvodine, Vojvođanskog muzeja, Gradiske skupštine Novog Sada, SIZ-a za kulturu i drugih odgovarajućih institucija.
- Nastaviti akciju nabavke eksponata za Muzej poljoprivredne tehnike, pre svega – parnu lokomobilu, drveni plug...
- U cilju izrade osnovnog koncepta Muzeja poljoprivredne tehnike, predstavnici Inicijativnog odbora za osnivanje Muzeja posetiće u toku avgusta ili septembra muzeje u Mađarskoj i Čehoslovačkoj.

Poseta poljoprivrednim muzejima u Mađarskoj i Čehoslovačkoj

28.8.1979.

Na sastanku Izvršnog odbora Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku koji je održan 28. avgusta 1979. godine, jedna od tačaka dnevnog reda bila je i poseta muzejima poljoprivredne tehnike, odnosno poljoprivrednim muzejima u Mađarskoj i Čehoslovačkoj.

Vezano za odluku Predsedništva od 15. juna 1979. (Kikinda), posetu muzejima u Mađarskoj i Čehoslovačkoj obaviće dipl. ing. Petar Vrbaški, dr Radovan Popov i dr Veselin Lazić.

Osnovne informacije iz izveštaja o poseti poljoprivrednim muzejima u Mađarskoj i Čehoslovačkoj koji je ostvaren od 5. do 10. septembra 1979.

Salaški muzej (Tanyamùzeum) u ataru sela Lajosmizse (5. septembar 1979. godine)

Sastoji se iz dva salaša, jedan od drugog udaljeni 150 m. Između ovih salaša je ugostiteljski objekat koji je

Československe zemedelske muzeum, Kačina (Zámek) (6. septembar) (Danas: Muzeum českého venkova Kačina - Národní zemědělské muzeum)

u stilu salaša. Muzej se nalazi pored međunarodnog puta E-5. Ovo je prvi salaški muzej u Mađarskoj koji je otvoren 1972. Opremljen je tradicionalnim sredstvima za život i rad žitelja salaša.

Československe zemedelske muzeum, Kačina (Zámek) (6. septembar) – (Danas: Muzeum českého venkova Kačina - Národní zemědělské muzeum)

Zamak Kačina nalazi se na sedam kilometara od Kutne Hore. Osnivač zamka je Jan Rudolf Hotek. Izgradnja je započeta 1806, a završena 1824. Godine 1950. zamak je ustupljen Poljoprivrednom muzeju.

Poljoprivredni muzej osnovan je 1891. Naime, u toj godini, u okviru jubilarne poljoprivredne i industrijske izložbe u Pragu, izložena su sakupljena poljoprivredna oruđa, makete zdanja i uređaja, i sve je to predstavljalo osnovu zbirke Poljoprivrednog muzeja.

Výzkumný ústav zemědělské techniky, Praha 6 – Rèpi (7. septembar)

Jedan deo eksponata iz oblasti poljoprivredne tehnike Poljoprivrednog muzeja u Kačini izložen je u Pragu (Výzkumný ústav zemědělské techniky, Praha 6 – Rèpi). Obradu i konzerviranje muzejskih ekspo-

nata obavljaju dva inženjera u slobodnim časovima, čist entuzijazam!

Magyar Mezőgazdasági Múzeum Budapest

Prethodnik Mađarskog poljoprivrednog muzeja je Vrtrlarski i vođarski muzej koji je otvoren 1869. u Budimpešti. Iz ovog specijalizovanog muzeja formiran je Privredni muzej opštег karaktera koji je u dvanaest sala svestrano prikazao dostignuća mađarske poljoprivrede. Posle dvadeset godina postojanja, ovaj Muzej (koji se finansirao javnim sredstvima) prestao je da živi, ali se istovremeno pojavila neodložna potreba formiranja državnog muzeja identične namene, pa je ministar zemljoradnje 1896. godine osnovao Mađarski poljoprivredni muzej (Magyar mezogadasági muzeum) u Budimpešti.

U kolekciji pogonskih mašina posebno se ističe parna lokomobila (sa odgovarajućom vršalicom) *Clayton&Shuttleworth Cº Lincoln C zég*. Ova lokomobila je 1852. godine isporučena Fehér Jóysefu u Turškom Bečeju – danas Novom Bečeju. Bila je to prva parna lokomobila koja je uvezena iz Engleske u ondašnju Mađarsku. Bila je u funkciji sve do 1990. godine. Tada je odneta u Mađarski poljoprivredni muzej.

Na sednici Predsedništva Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku, održanoj 03. jula 1979. na

Magyar Mezőgazdasági Múzeum Budapest

Gladnošu, u OOURL „Standard“ kombinata „Agrounija“, Indija, prihvaćen je Izveštaj o poseti poljoprivrednim muzejima u Mađarskoj i Čehoslovačkoj. Pored ovog, Predsedništvo je zaključilo sledeće:

- Inicijativni odbor za osnivanje Muzeja treba da nastavi sa radom.
- Podržava se akcija uspostavljanja kontakta sa Vojvođanskim muzejom oko osnivanja Muzeja poljoprivredne tehnike.
- Uputiti apel članovima Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku da pomognu oko pronaalaženja vrednih muzejskih eksponata iz oblasti poljoprivredne tehnike.
- Organizovati posetu poljoprivrednim muzejima u Evropi.

Inicijativa za osnivanje Muzeja poljoprivredne tehnike

25.10.1979.

Sastanak o osnivanju Muzeja poljoprivredne tehnike održan je 25. oktobra 1979. godine u Vojvođanskom muzeju – Novi Sad. Deo teksta sa sastan-

ka objavljen je u časopisu *Iz istorije poljoprivrede* – 2003/1-2.

Sastanku su prisustvovali:

1. Petar Vrbaški, dipl. inž. (Privredna komora Vojvodine i Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku)
2. Velika Ruševljani, v. direktor (Vojvođanski muzej)
3. Milan Vranić (Vojvođanski muzej)
4. Dr Milivoje Savić (Poljoprivredni fakultet, Institut za poljoprivrednu tehniku)
5. Dr Veselin Lazić (Poljoprivredni fakultet i Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku)
6. Dr Radovan Popov (Poljoprivredni fakultet i Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku)
7. Dr Fedora Bikar (Vojvođanski muzej)
8. Miroslava Kostić (Komisija za turizam Izvršnog veća Skupštine SAPV)
9. Mladen Vučinić (Opštinski sekretarijat za obrazovanje – Novi Sad)
10. Mr Mirjana Maluckov (Vojvođanski muzej)
11. Dr Andraš Tot (PIK „Halas Jožef“ – Ada)
12. Dunja Milošević-Zelić (Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture)

13. Todor Munčan (Novosadski sajam)
14. Karolj Balog, dipl. inž. (RO „Bećej“ – OOUR „Remont“)
15. Bora Ogrizović („Agrovojvodina“ – Novi Sad)
16. Miloš Srđanov („Interservis“ – Novi Sad)

Diskusija

Milan Vranić, kustos Vojvođanskog muzeja je otvorio sastanak. Zadovoljni smo da je do ovog sastanka došlo u „našoj kući“, u Vojvođanskom muzeju. Pozdravljamo inicijativu za osnivanje Muzeja koju je pokrenulo Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku. Muzej je spreman da pomogne ovu inicijativu.

Vranić je ukratko izneo i istorijat osnivanja i gašenje prethodnih poljoprivrednih muzeja.

Dr Veselin Lazić, sekretar Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku

Članovi Inicijativnog odbora za osnivanje Muzeja obišli su teren severne i južne Bačke radi pronaalaženja starih mašina i oruđa kao potencijalnih muzejskih eksponata.

Zahvaljujući firmama „Agrovojvodina“ (OOUR „Uniagent“) i „Interservis“ (OOUR „Oprema“) kupljeni su:

- traktor: Mc Cormick 10-20, proizveden 1926.
- traktor: H-S-C-S R 30-35, sa vučenim trobrazdnim plugom (1930)
- zaprežna sejalica H-S-C-S.

Ostvaren je dogovor sa Novosadskim sajmom oko izlaganja otkupljenih muzejskih eksponata na sajmu.

Uzimajući u obzir neke države, kao što su Čehoslovačka i Mađarska, koje imaju poljoprivredne muzeje iz XIX veka: Poljoprivredni muzej u zamku Kačina (pored mesta Kutne Hore), osnovan 1891. godine i Mađarski poljoprivredni muzej osnovan 1869. godine, bio bi red da i Vojvodina ima poljoprivredni muzej. Inače, u Mađarskoj postoje i salaš-muzeji.

Petar Vrbaški, predsednik Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku i član Inicijativnog odbora za osnivanje Muzeja poljoprivredne tehnike:

Društvo i Novosadski sajam nemaju više snage da sami dalje rade na prikupljanju i izlaganju muzejskih eksponata.

U perspektivi treba imati u vidu otvaranje Poljoprivrednog muzeja. Za sada treba ići samo na poljoprivrednu tehniku koja treba da bude jedno određenje u okviru Vojvođanskog muzeja. Treba stvoriti uslove da se brže prikupe mašine i oruđa sa terena.

U Vojvođanskom muzeju treba sistematizacijom predvideti mesto za kustosa, čija bi specijalnost bila poljoprivredna tehniku. Potom, treba obezbediti sredstva za pokrivanje ličnog dohotka tog stručnjaka. Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku će i dalje biti angažovano na problematici Muzeja poljoprivredne tehnike.

Izložbeni prostori Novosadskog sajma su izvanredni za priređivanje izložbi sa tematikom poljoprivredne tehnike.

„Agrovojvodina“ i „Interservis“ su pomogli oko prve izložbe na 46. Međunarodnom poljoprivrednom sajmu, a veruje se da će ove dve kuće nastaviti da pružaju pomoć u istu svrhu.

Kasno smo preduzeli akciju u vezi sa Muzejom, ali Poljoprivredni muzej u Poznanju može biti lep primer da se i u kratkom vremenskom periodu može puno toga uraditi.

Milan Vranić, kustos Vojvođanskog muzeja

Treba razraditi koncepciju Muzeja. Na zajedničkom poslu treba da rade etnolog i inženjer agronomije. Nije dovoljno izvoditi samu sabiračku akciju već je potrebno prikupljeni materijal obrađivati.

Akcija osnivanja Muzeja mora biti stručno i društveno verifikovana. Cela akcija može biti usmjerena u 4 pravca:

1. stalna izložba Muzeja na Novosadskom sajmu;
2. depadans Vojvođanskog muzeja;
3. detaširana zbirkna poljoprivrede;
4. samostalni Muzej.

Uslovi koji treba da se ostvare:

1. smeštaj (depo) i izlaganje muzejskih eksponata,
2. raspolažanje fondom muzejskih eksponata,
3. stručni kadar.

Za svaku gore navedenu varijantu potrebno je obezbediti novčana sredstva. U sadašnjem trenutku na Sajmu bi trebalo obezbediti depo za prikupljanje eksponata, a kao drugo, raspisati konkurs za jednog kustosa koji bi pokriva oblast poljoprivredne tehnike.

Dr Milivoje Savić, direktor OOUR Instituta za poljoprivrednu tehniku i racionalizaciju, Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu

U cilju da se inicijativa pretvori u stvarnost, mora se razmotriti: koncepcija Muzeja, organizacija Muzeja, finansijska konstrukcija i prostor za smeštaj i izlaganje muzejskih eksponata. Ako se dobro organizujemo onda će se obezbediti i finansijska sredstva.

Mr Mirjana Maluckov, etnolog Vojvođanskog muzeja

Inicijativa za osnivanje Muzeja predstavlja pomoć Vojvođanskom muzeju da se na tom poslu više uradi. Raditi na problematici poljoprivredne tehnike znači poznavati tehnički razvoj mašina.

Vojvođanski muzej ima 9 drvenih plugova. To su plugovi sa drvenim gradeljom. Muzej za sada raspolaže sa 300 muzejskih eksponata iz poljoprivrede. Muzej poljoprivredne tehnike treba da bude u okviru Vojvođanskog muzeja.

Dr Andraš Tot, PIK „Halas Jožef“ – Ada

Pozdravlja inicijativu u vezi sa osnivanjem Muzeja. Ići na širu društvenu podršku, misleći pri tome najviše na privrednu.

Trebalo bi zakonski regulisati da trgovačke kuće, koje uvoze poljoprivredne mašine, jedan određeni deo sredstava odvajaju namenski za rad Muzeja poljoprivredne tehnike. Muzej treba da bude u okviru Novosadskog sajma. Poželjno bi bilo da se pojedini salaši konzerviraju. U Adi je porušeno 110 salaša, a nijedan od njih nije sačuvan.

Profesionalni kustos iz oblasti poljoprivredne tehnike morao bi biti u okviru Vojvođanskog muzeja. Pri tome, treba imati na umu da pojedinac ne može ništa sam da uradi, ako nema šиру podršku i stručnu pomoć. Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku garantuje široku bazu saradnika na poslovima Muzeja.

Bora Ogrizović, „Agrovojvodina“ – Novi Sad

Najbrži put do osnivanja Muzeja je izložba poljoprivrednih mašina na Novosadskom sajmu. Treba obezbediti novčana sredstva za kupovinu mašina. Nešto se može dobiti i besplatno.

Milan Vranić, kustos Vojvođanskog muzeja

Izložba na Sajmu će predstavljati embrion budućeg Muzeja. Veoma je važno ostvariti uslov za otvaranje radnog mesta kustosa, koji će raditi na problemu poljoprivredne tehnike. Inicijativni odbor treba proširiti i početi sa radom.

Mladen Vučinić, Opštinski sekretarijat za obrazovanje

Nisu pozvani ili se nisu odazvali predstavnici institucija koji bi mogli nešto reći o finansiranju zamisljene akcije. Mora postojati društvena opravdanost za preduzimanje akcije oko osnivanja Muzeja.

Otvaranje Muzeja tehničke kulture verifikovano je od Izvršnog veća Vojvodine, ali se praktično ni-

šta nije preduzelo u tom smislu. Postoji želja Novosadske opštine da se takav Muzej otvorи na nivou opštine.

Podržava predlog za otvaranje stalne izložbe na Novosadskom sajmu. Inicijativu oko osnivanja Muzeja i izložbe treba da vodi pre svega Vojvođanski muzej. Potrebno je izraditi projekat koji mora sadržati: cilj, značaj i izvore finansiranja.

Podržava da izložba bude na Sajmu, a da sabirni punktovi budu širom Vojvodine. Jedan takav punkt bi mogla biti Poljoprivredna škola u Futogu. U tom smislu trebalo bi uspostaviti kontakt i sa Sekretarijatom za poljoprivredu Izvršnog veća Vojvodine.

Miroslava Kostić,

Komisija za turizam IV Skupštine SAPV

Podržava stalnu izložbu na Novosadskom sajmu. U planu je usvajanje društvenog dogovora oko turističke propagande, a s tim u vezi mogla bi da se uzme u obzir i pomenuta izložba.

Dunja Milošević -Zelić, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture

Postoje odgovarajući salaši oko Subotice i Novog Sada (Čenej) koji bi se mogli konzervirati.

Dr Radovan Popov, Poljoprivredni fakultet i član Inicijativnog odbora za osnivanje Muzeja

Nema smisla da se neko ovde ubeduje u potrebu osnivanja Muzeja poljoprivredne tehnike, jer svi smatramo da je to potrebno. Glavni problem je mesto na kojem će se deponovati otkupljeni eksponati i ko će obrađivati prikupljeni materijal. Potrebno je napraviti elaborat za Muzej poljoprivredne tehnike. Bilo bi potrebno kupiti salaš, koji bi poslužio u prvo vreme kao mesto gde bi se kupljene mašine deponovale. U tom pravcu mogli bi da nam pomognu kao utemeljivači muzeja „Agrovojvodina“ i „Interservis“.

Kustos bi trebao da bude inženjer koji je diplomirao na Poljoprivrednom fakultetu, na odseku Poljoprivredna tehnika. Postojanje Odeljenja poljoprivredne tehnike pri Vojvođanskom muzeju sigurno mora biti regulisano statutom i sistematizacijom radnih mesta.

Karolj Balog, dipl. inž. RO „Bečeј“ – OOUR „Remont“ – Bečeј

Podržava inicijativu za osnivanje Muzeja. Postoje danas lokalne inicijative oko prikupljanja i prikazivanja muzejskih eksponata iz poljoprivrede (Ada, Bečeј).

Mr Mirjana Maluckov

Salaš nije pogodan ni za deponovanje, a ni za izlaganje poljoprivrednih mašina. Trba više imati na umu dvorce, koji imaju nusprostorije. Čak je bolje imati hangare, jer su suvi.

Todor Munčan, Novosadski sajam

Sajam pozdravlja sve ovo što se do sada uradilo na planu Muzeja poljoprivredne tehnike. Uslov za dalji uspešan rad je napraviti koncepciju osnivanja i razvoja Muzeja: finansijsku konstrukciju za ostvarenje usvojenog koncepta.

Morao bi se sačiniti samoupravni sporazum u vezi sa osnivanjem i radom Muzeja. Morali bi se u tu akciju uključiti i agroindustrijski kombinati. Za sledeći sajam (47. po redu) trebalo bi već sada rezervisati prostor za izložbu muzejskih eksponata.

Milos Srđanov, „Interservis“ – Novi Sad

Podržava ideju da na Novosadskom sajmu postoji stalna izložba poljoprivredne tehnike. „Agrovojvodina“ i „Interservis“ su pomagali i pomagaće akcije u vezi sa Muzejom, ali ove kuće ne mogu biti oslonac čitavog poduhvata.

Mr Mirjana Maluckov

Zalažem se da se uporedo radi na dva koloseka: Prvi – Izložba na Novosadskom sajmu i drugi – Izrada koncepcije razvoja Muzeja poljoprivredne tehnike.

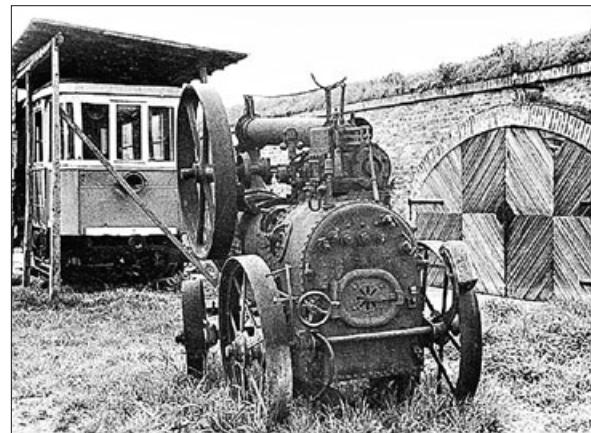
Zaključci

- Formira se Priredivački odbor za izložbu na 47. međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu u sastavu: Vrbaški Petar, Fedora Bikar, Lazić Veselin, Popov Radovan, mr Mirjana Maluckov, Čanadžić Đorđe i Mutić Živko.
- Priredivački odbor će se u roku od 10 dana sastati na Novosadskom sajmu da bi doneo zaključke vezane za akciju priređivanja izložbe na Novosadskom sajmu i izrade koncepta razvoja Muzeja poljoprivredne tehnike.
- Da Priredivački odbor uputi Vojvođanskom muzeju molbu da u sistematizaciji radnih mesta predviđi kustosa koji će pokrivati problematiku poljoprivredne tehnike.

Pripreme za II izložbu Iz istorije poljoprivredne tehnike i koncept Muzeja

10.12.1979.

Sastanak Priredivačkog odbora za priređivanja II tematske izložbe Iz oblasti poljoprivredne tehnike na

Parna lokomobil sa Petrovaradinske tvrđave preneta je na Novosadski sajam; foto: S. Lazukić

47. međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu (1980) održan je 10. decembra 1979. godine na Novosadskom sajmu. Sastanku su prisustvovali: Petar Vrbaški, dipl. inž., dr Fedora Bikar, dr Radovan Popov, Đorđe Čanadžić, dipl. inž., mr Mirjana Maluckov i dr Veselin Lazić. Na predlog V. Lazića, usvojen je dnevni red sastanka:

1. Priređivanje tematske izložbe iz oblasti poljoprivredne tehnike na 47. Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu (V. Lazić).
2. Izrada koncepta budućeg Poljoprivrednog muzeja.

Po prvoj tački dnevnog reda zaključeno je:

- II izložba Iz istorije poljoprivrede biće posvećena:
 1. Srpovi, kosiri i vagovi; autor: Ivan Čakan, etnolog Vojvođanskog muzeja
 2. Motike; autor: Ivan Čakan, etnolog Vojvođanskog muzeja
 3. Zaprežni plugovi; autor: Ivan Čakan, etnolog Vojvođanskog muzeja
 4. Pogonske mašine; autor: dr Veselin Lazić
- Izložba će biti locirana na prostoru ispred hale 8 i u staklenim vitrinama na zidu hodnika iste hale.
- Parnu lokomobilu sa Petrovaradinske tvrđave izložiti na Novosadskom sajmu.

Po drugoj tački dnevnog reda zaključeno je:

- R. Popov i V. Lazić: ispitati mogućnost konkurisanja na sredstva SIZ-a.
- Izrada koncepta Muzeja poljoprivredne tehnike poverava se Miljanu Vraniću, mr Mirjani Maluckov i dr Veselinu Laziću.
- Upoznati predsednika Izvršnog veća Vojvodine Nikolu Kmezića sa inicijativom za osnivanje

Muzeja poljoprivredne tehnike (Petar Vrbaški i Đorđe Čanadžić).

1980.

Sa II izložbe Iz istorije poljoprivrede

Otkup parne mašine i krupara

Pred II izložbu Iz istorije poljoprivrede Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku otkupilo je dva eksponata:

- samohodnu parnu mašinu (lokomobilu) M. K. Államvasutak Gépgyára Budapesten 1831 LA, proizvođač parnog kotla: Hofher Schrantz od ortaka Kojić D. Petra, Dragičević M. Alekса i Jošić R. Dragić iz Mačve, iz sela Salaš Crnobarski, pošta Badovinci 15358. Ugovorena cena je 30.000 dinara.

Podaci – proizvodnja: 1908, dozvoljeni pritisak: 7 at, zagrevana površina: 7,5 m².

- zaprežnu kruparu od Save Damjanova iz Plavne. Ugovorena cena je 5.000 dinara.

Oba eksponata su bila izložena na II izložbi Iz istorije poljoprivrede.

Na II izložbi iz Istorije poljoprivrede bila je izložena vučena parna mašina *Roston Proktor&C°Ltd Lincoln* koja je pre toga bila locirana na Petrovaradinskoj tvrdžavi.

Podaci:

- Proizvedena je u prvoj deceniji XX veka. Kupljena je 1974. od Svetomira Tošića iz mesta Vladimirci (Mačva). Mašinu su vukla četiri vola.
- Ima 23 grejne cevi. Radni pritisak 12 at. Proizvodi oko 200 kg pare na sat. Grejna površina je 8 m². Kao gorivo je korišćeno: slama, otpaci od drveta, panjevi, oklasci kukuruza i drugi biljni ostaci.

Parne mašine M. K. Államvasutak Gépgyára Budapesten 1831 LA i Proktor&C°Ltd Lincoln na II izložbi Iz istorije poljoprivrede na 47. međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu, 1980. foto: Golubović, novinar časopisa Agrotehničar, Zagreb

Muzejski eksponati zaboravljeni u lagumu Petrovaradinske tvrđave

Prvi Poljoprivredni muzej Vojvodine osnovan je u marta 1959, a ugašen 1962. godine. Eksponati Muzeja smešteni su u lagumu Petrovaradinske tvrđave gde su vremenom bili i zaboravljeni. Drveni delovi eksponata su pokradeni i iskorišćeni za ogrev. Zahvaljujući sećanju Blaže Radenkovića, kustosa Muzeja grada Novog Sada, pronađen je lagum sa muzejskim eksponatima. Izvučeni su iz laguma 1980. godine.

U izvlačenju eksponata učestvovali su: dr Veselin Lazić, kustos Ivan Čakan, studenti Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu. Vredni eksponati, posebno metalni, preneti su u depo Muzeja grada Novog Sada.

1981.

Odobrava se

Na sednici Predsedništva Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku koja je održana 12. maja 1981, u okviru treće tačke dnevnog reda (Aktuelna pitanja), zaključeno je:

- Odobrava se rad na III izložbi Iz istorije poljoprivrede koja će se prirediti na 48. Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu.
- Teme izložbe: Salaši u Vojvodini, Drveni plugovi, Stočarski žigovi, zvona i pute, Vršidba u doba parnjača i Registar vlasnika starih mašina i oruđa.
- Odobrava se kupovina krunjača kukuruza, gepla, kukuruzne sejalice i pogonskih mašina.
- Odobrava se štampanje III sveske *Iz istorije poljoprivrede*. Glavni i odgovorni urednik je dr Veselin Lazić, a urednici etnolozi Vojvođanskog muzeja Marija Banski i Ivan Čakan.

Značaj i potreba osnivanja Poljoprivrednog muzeja

10.6.1981.

Na Skupštini Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku koja je održana 10. juna 1981. u Privrednoj komori Vojvodine, zaključeno je:

- U saradnji sa Vojvođanskim muzejom i Novosadskim sajmom prirediti 1982. godine IV izložbu Iz istorije poljoprivrede.
- Društvo (VDPT) će nastaviti, koliko materijalna sredstva dozvoljavaju, prikupljanje i otkup starih mašina, pisanih dokumenata i fotografija iz agrarne prošlosti. U ovoj akciji očekuje se šira

društvena i materijalna pomoć od fabrika poljoprivrednih mašina, poljoprivrednih gazdinstava i članova Društva. U cilju da ova aktivnost postigne krajnji cilj – osnivanje Poljoprivrednog muzeja, održaće se tematsko savetovanje Značaj i potreba osnivanja Poljoprivrednog muzeja.

Otkupljeni eksponati za izložbu Iz istorije poljoprivrede

Tokom 1981. Godine napravljeno je sedam kupoprodajnih ugovora između Vojvodanskog društva za poljoprivrednu tehniku i prodavaca - poljoprivrednika:

1. *Stevan Alterov*, Kulpin, 2. avgust 1981. Zaprežni plugovi: dvobrazdni „Bacher“ i jednobrazdni „Eberhard“. Cena: 2.500 dinara.
2. *Ondrej Horvat*, Bački Petrovac, 2. avgust 1981. Jednobrazdni zaprežni plug „Bacher“. Cena: 800 dinara
3. *Jan Čipkar*, Gložan, 2. avgust 1981. Jednobrazdni zaprežni plug – kulski i ručni krunjač – ručne izrade. Cena: 500 dinara.
4. *Pavel Tancik*, Bački Petrovac, 6. avgust 1981. Jednobrazdni plug OLT, Osijek. Cena: 1.000 dinara
5. *Paljo Arnjaš*, Bački Petrovac, 6. avgust 1981. Zaprežni međuredni kultivator – ručne izrade i krunjač kukuruza – ručne izrade. Cena 500 dinara.
6. *Wilma Čuha*, Bački Petrovac, 13. decembar 1981. Troredna zaprežna sejalica – ručne izrade. Cena: 800 dinara.
7. *Jan Lačok*, Bački Petrovac, 13. decembar 1981. Jednobrazdni zaprežni plug – kulski. Cena: 600 dinara.

1982.

Izložba Iz istorije poljoprivrede

25.6.1982.

Na sednici Skupštine Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku koja je održana 25. juna 1982. godine u Đurđinu, sala OOURE „Đurđin“ Agrokombinata „Subotica“ usvojen je predlog za izložbu Iz istorije poljoprivrede:

- U saradnji sa Vojvođanskim muzejom i Novosadskim sajmom prirediće se, u okviru Međunarodnog poljoprivrednog sajma, izložba Iz istorije poljoprivrede.
- Društvo će nastaviti, koliko mu to sredstva dopuštaju, sa otkupom i prikupljanjem vrednih

muzejskih eksponata, pisanih dokumenata, fotografija i usmenih informacija.

- U zajednici sa Vojvođanskim muzejom, Novosadskim sajmom i odgovarajućim pokrajinskim institucijama, Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku će pokrenuti akciju oko osnivanja Poljoprivrednog muzeja. U vezi s tim u planu je organizovanje savetovanja na temu Značaj i potreba osnivanja Poljoprivrednog muzeja.

Inicijativni odbor za osnivanje Poljoprivrednog muzeja

9.7.1982.

Na sastanku Inicijativnog odbora u sastavu: dr Ljubivoje Cerović, direktor Vojvođanskog muzeja, mr Đorđe Čanadžić, direktor OOUR „Sajam-komerc” i dr Veselin Lazić, sekretar Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku – zaključeno je:

- Sastanak Inicijativnog odbora u punom sastavu održati početkom septembra 1982. na Novosadskom sajmu.
- Osnivanje Poljoprivrednog muzeja povezati sa jubilejom Novosadskog sajma – pedesetogodišnjicom koja pada 1983.
- U oktobru ili novembru organizovati savetovanje na temu: Značaj i potreba osnivanja Poljoprivrednog muzeja. Tada bi trebalo doneti odluku o izradi elaborata o osnivanju Muzeja.
- Preliminarno Novosadski sajam se slaže da ustupi kancelariju za kustosa i prostor za smeštaj muzejskih eksponata.
- Na sastanku je dr Veselin Lazić predložio, u pisanoj formi, inicijativu za osnivanje Poljoprivrednog muzeja koja se sastoji iz tri dela:
 1. Istorijat akcija oko osnivanja Poljoprivrednog muzeja,
 2. Zadatak Poljoprivrednog muzeja i
 3. Pokretanje postupka za osnivanje Poljoprivrednog muzeja.

Traktori MTZ-5, DT-54 i BNT-60

7.9.1982.

Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku (VDPT) uputilo je na adresu SOUR „Agrovojvoda”, RO „Interservis” Novi Sad molbu:

„Polazeći od toga da je „Interservis” zastupnik ruskih firmi čiji su traktori MTZ-5 i guseničar DR-54 odigrali značajnu ulogu u mehanizovanju naše poljoprivrede, slobodni smo vas zamoliti da nam po jedan primerak ovih traktora koji su već na kraju svog

radnog veka, poklonite kako bi ih izložili na sajmu u okviru izložbe Iz istorije poljoprivrede na Međunarodnom poljoprivrednom sajmu. Bilo bi celishodno da uz traktore poklonite i odgovarajuće plugove s kojim su ti traktori orali”.

Sličan dopis upućen je i na adresu SOUR MMK „Bratstvo”, Pucarevo: „Polazeći od toga da je „Bratstvo” bilo proizvođač naših traktora guseničara BNT 60, slobodni smo da tražimo jedan primerak ovog traktora na poklon, s tim što se obavezujemo da ćemo na panou pored tehničkih podataka istaći i darodavca. Bilo bi dobro da traktor bude u agregatu sa odgovarajućim plugom”.

U potpisu oba dopisa su: dr Veselin Lazić, sekretar Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku i mr Đorđe Čanadžić, direktor OOUR „Sajam-komerc”.

Predsedništvo Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku

29.9.1982.

Na sednici je zaključeno:

- Nastaviti sa aktivnostima oko priprema za Izložbu Iz istorije poljoprivrede koja će se održati u okviru jubilarnog Međunarodnog poljoprivrednog sajma u Novom Sadu.
- Autori izložbe biće: prorektor Univerziteta u Novom Sadu dr Zoran Stojanović, dr Ivan Mihaljević, dekan Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu, članovi Vojvođanskog muzeja i članovi Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku.
- U zajednici sa Vojvođanskim muzejom i Novosadskim sajmom nastaviti akcije oko osnivanja Poljoprivrednog muzeja.

1983.

Nastavno-naučnom veću Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu

10.5.1983.

U okviru jubilarnog 50. Međunarodnog poljoprivrednog sajma održava se po peti put izložba pod nazivom Iz istorije poljoprivrede. U toku proteklih pet godina Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku (VDPT) otkupilo je ili dobilo na poklon niz vrednih muzejskih eksponata – poljoprivrednih mašina i oruđa. Povodom svake izložbe izdaje se zbornik radova koji obrađuje istoriju poljoprivrede Vojvodine i šire. Autori su etnolozi Vojvođanskog

muzeja, profesori Poljoprivrednog fakulteta i drugi. Sa ovim aktivnostima oživila je ponovo ideja o osnivanju Poljoprivrednog muzeja u Novom Sadu.

Inicijativni odbor u sastavu: dr Ljubivoje Cerović, direktor Vojvođanskog muzeja, mr Đorđe Čanadžić, direktor OOUR „Sajam-komerc”, dr Veselin Lazić, sekretar Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku pokreću inicijativu za osnivanje Poljoprivrednog muzeja, pa se, s tim u vezi, moli Poljoprivredni fakultet da delegira svog predstavnika u prošireni Inicijativni odbor za osnivanje Muzeja koji će se sastati u junu 1983. godine.

U prilogu dopisa Naučnom veću Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu dato je obrazloženje „Inicijative za osnivanje Poljoprivrednog muzeja” koje su potpisali i pečatima overili: dr Ljubivoje Cerović, mr Đorđe Čanadžić i dr Veselin Lazić. Obrazloženje se sastoji iz tri dela:

1. Istorijat akcija oko osnivanja Poljoprivrednog muzeja,
2. Zadatak Poljoprivrednog muzeja i
3. Akcije oko osnivanja Muzeja.

V izložba Iz istorije poljoprivrede

U okviru jubilarnog 50. međunarodnog sajma u Novom Sadu održana je V izložba Iz istorije poljoprivrede i izdat zbornik radova pod istim nazivom. Radovi su posvećeni, pre svega, jubileju Novosadskog sajma:

1. Mr Đorđe Čanadžić: Pedeset godina Novosadskog sajma
2. Dr Veselin Lazić: *Poljoprivredni glasnik* o Novosadskom sajmu
3. Vladimir Monarov: Sajamske medalje i diplome
4. Dr Ivan Mihaljev: Istorijat gajenja bankut pšenice u Jugoslaviji
5. Ivan Čakan, etnolog: Oprema kosača
6. Vladislav Živkov, nastavnik, Čurug: Čuruške vretenjače
7. Marija Banski, etnolog: Paorski hleb
8. Dr Zoran Stojanović: Vojvođanski ribnjaci kroz istoriju
9. Stojan Trećakov, Matica srpska: Poljoprivreda u *Letopisu Matice srpske 1825-1982*.

Imenovanje delegata Poljoprivrednog fakulteta u Inicijativni odbor

2.6.1983.

Fakultet je imenovao dr Imrea Molnara u Inicijativni odbor za osnivanje Poljoprivrednog muzeja. U

potpisu je prof. dr Rudolf Kastori, predsedavajući Nastavno-naučnog veća Poljoprivrednog fakulteta.

Satanak Inicijativnog odbora za osnivanje Poljoprivrednog muzeja

29.06.1983.

Na sastanku su uzeli učešće: dr Ljubivoje Cerović, direktor Vojvođanskog muzeja, dipl. inž. Nedeljko Nikolić sa Novosadskog sajma, Ivan Čakan, etnolog Vojvođanskog muzeja, profesor Radovan Gulan iz Pokrajinskog izvršnog veća i dr Veselin Lazić, sekretar Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku.

Zaključeno je:

1. Prošireni Inicijativni odbor za osnivanje Muzeja činiće:
 - Dr Ljubivoje Cerović, direktor Vojvođanskog muzeja,
 - Ljubomir Međeši, izvršni sekretar Pokrajinske konferencije SSRNV,
 - Slavko Almažan, pomoćnik predsednika Komiteta za obrazovanje i kulturu Pokrajinskog Izvršnog veća,
 - Ivan Petek, Pokrajinska konferencija SSRNV,
 - Dr Imre Molnar, profesor Poljoprivrednog fakulteta,
 - Dr Predrag Medović, Vojvođanski muzej,
 - Nedeljko Nikolić, Novosadski sajam,
 - Prof. Vlasta Ertl, SIZ za kulturu grada Novog Sada,
 - Ivan Čakan, kustos Vojvođanskog muzeja,
 - Dr Veselin Lazić, sekretar Vojvođanskog društva za poljoprivrednu tehniku.
2. Izvršiti konsultacije u Pokrajinskoj konferenciji SSRNV u vezi sa inicijativom za osnivanje Muzeja i izbora predsednika Inicijativnog odbora.
3. Radna grupa za izradu elaborata o osnivanju Poljoprivrednog muzeja: dr Veselin Lazić, kustos Ivan Čakan i član Novosadskog sajma, po mogućству da bude pravnik. Elaborat završiti do 1. oktobra 1983.

1984.

VI izložba Iz istorije poljoprivrede

Maj 1984.

U saradnji sa Vojvođanskim muzejom i Novosadskim sajmom priređena je VI izložba Iz istorije poljoprivrede i izdat zbornik radova pod istim nazivom – u kome su objavljeni radovi:

1. Dr Stevan Maširević: Radni, paradoški i sport-ski amovi
2. Dr Veselin Lazić i dipl. inž. Lazar Drndarski: Za-prežne brane
3. Zoltan Sombati: Kovačka radnja u Verpeletu, Mađarska
4. Ivan Čakan, kustos: Iz života banatskih čobana
5. Eržebet Silađi, kinološki sudija: Puli – mađarski ovčarski pas
6. Peter Pačkić, veterinar: Pulin – vojvođanski ovčarski pas
7. Bela Duranci, istoričar umetnosti: Staparski ambari na saonicama
8. Samuel Snjida, student: Ranija imena domaćih životinja u Bačkom Petrovcu
9. Dr Steva Maširević: Ranija imena kasačkih konja

1985.

VII izložba Iz istorije poljoprivrede

Plan i program aktivnosti Vojvodanskog društva za poljoprivrednu tehniku za 1985. godinu predviđa i VII izložbu Iz istorije poljoprivrede. U okviru izložbe izdaće se zbornik stručnih radova iz prošlosti Vojvodine – što je ostvareno.

U izdatom zborniku objavljeni su radovi:

1. Đorđe Marinković, dipl. inž., Ruma: Istorijat nastanka i gajenja rumskog žutog zubana na području Srema
2. Dr Jan Kišgeci: Prskalice za hmelj između dva svetska rata u Bačkom Petrovcu
3. Sava Čorić, dipl. inž.: Drveni krunjač
4. Ivan Čakan, etnolog: Kako su kopani seoski bunari u Vojvodini
5. Adam Jonaš, Belo Blato: Žetva trske u Belom Blatu (Banat)
6. Juraj Poničan, inž.: Matej Bel (1684-1749)
7. Mihal Meši, dipl. inž.: Šezdeset godina Slovačkog poljoprivrednog muzeja u Njitrí (Slovačka)
8. Dr Veselin Lazić i Zorana Rajić: Bibliografija stručnih radova časopisa *Poljoprivredni Glasnik* (1921-1923)

Proleće na čenejskim salašima (PČESA)

Po prvi put, plan i program rada Vojvodanskog društva za poljoprivrednu tehniku predviđa izdavanje knjiga/zbornika radova *Iz istorije poljoprivrede, salaša i sela* u okviru manifestacije *Proleće na čenejskim salašima*.

Godine 1985. izdata je prva knjiga *Dud*, promovisana na Čeneju, na salašu Živke i Mladena Kuzmanovića.

1986.

VIII izložba Iz istorije poljoprivrede

U planu i programu aktivnosti Vojvodanskog društva za poljoprivrednu tehniku za 1986. godinu uvršćena je i VIII izložba Iz istorije poljoprivrede. U okviru izložbe izdaće se zbornik stručnih radova iz prošlosti Vojvodine – što je i ostvareno.

U izdatom zborniku objavljeni su radovi:

1. Steva Ješić, dipl. inž., Đorđe Pilišer, dipl. inž.: Izvodi iz istorijata Srednje poljoprivredne škole u Somboru
2. Dr Jan Kišgeci: Istorija gajenja hmelja u Vojvodini (1770-1985)
3. Ivan Čakan, kustos Vojvodanskog muzeja: Korparstvo – zanat na izmaku
4. Mr Vesna Katić: Sarači u Somboru (1803-1986)
5. Adam Jonaš, Belo Blato: Proizvodnja i prerada konoplje u domaćoj radinosti
6. Lazar i Veselin Lazić: Iz života staparskih salaša
7. Bibliografija radova iz časopisa *Poljoprivredni glasnik* (1924-1926)

Nabavka muzejskih eksponata

1. Dvoredna sejalica za kukuruz kupljena od Jana Rumena, Bački Petrovac, Lava Tolstoja 50; cena: 2.500 dinara. Kupac Vojvodansko društvo za poljoprivrednu tehniku (VDPT), Novi Sad: 06. maj 1986.
2. Dvoredna sejalica za kukuruz kupljena od Pavel Makana, Bački Petrovac, Lava Tolstoja 23; cena 1.000 dinara; kupac Vojvodansko društvo za poljoprivrednu tehniku, 06. maj 1986.

1987.

IX izložba Iz istorije poljoprivrede na 54. međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu

U planu i programu aktivnosti Vojvodanskog društva za poljoprivrednu tehniku za 1987. godinu uvršćena je i IX izložba Iz istorije poljoprivrede. U okviru izložbe izdaće se zbornik stručnih radova iz prošlosti Vojvodine, što je i ostvareno.

U izdatom zborniku objavljeni su radovi:

1. Steva Ješić, dipl. inž.: Iz istorijata Poljoprivredne škole u Vršcu
2. Lazar Lazić: Stanovništvo Stapara
3. Boško Aleksić, dipl. inž. mašinstva: Točkovi za prežnih kola
4. Dr Veselin Lazić i Đorđe Marinković, dipl. inž.: Pismeni raport D. Tomića
5. Adam Jonaš, Belo Blato: Kubikaši i Kordaši Belog Blata
6. Dr Jan Kišgeci: Močenje konoplje i močilišta
7. Stevan Ješić, dipl. inž.: Stare sorte krušaka u Srbiji
8. Bibliografija radova iz časopisa *Poljoprivredni glasnik* (1927-1929)

1988.

X izložba Iz istorije poljoprivrede na 55. Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu

Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku je u saradnji sa Novosadskim sajmom i Vojvođanskim muzejom priredilo X izložbu i izdalo X zbornik *Iz istorije poljoprivrede* u kome su objavljeni radovi:

1. Stevan Ješić, dipl. inž.: Iz istorijata Poljoprivredne škole u Valjevu
2. Milan Maksimović, dipl. inž.: Tržište konja

3. Adam Jonaš, Belo Blato: Meneš/ménes – ispaša konja krajem XIX i početkom XX veka
4. Boško Aleksić, dipl. inž. mašinstva: Trapovi za prežnih kola
5. Bibliografija radova iz časopisa *Poljoprivredni glasnik* (1930-1932)

1989.

XI izložba Iz istorije poljoprivrede na 56. Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu

Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku je u saradnji sa Novosadskim sajmom, Muzejom grada Novog Sada i Vojvođanskim muzejom priredilo XI izložbu i izdalo XI zbornik *Iz istorije poljoprivrede* u kome su objavljeni radovi:

1. Boško Aleksić, dipl. inž. mašinstva, Pančevo: Birnice i pomoćnice
2. Dr Veselin Lazić, Ujvárosi Sándor i Branko Nikov: Iz istorije žetve i vršidbe žetve u Pačiru
3. Steva Ješić, dipl. inž.: Kolubarska rasa goveda
4. Gavra Budušin, etnolog, Subotica: Grnčarski predmeti iz poklon zbirke Milenka Trifunovića
5. Adam Jonaš, Belo Blato: Seoske sluge – između dva svetska rata
6. Steva Ješić, dipl. inž.: Sto godina Poljoprivredne škole u Kraljevu.

Istorijat fabrika poljoprivrednih mašina u Vojvodini¹

Filip Forkapić, dipl. inž., viši kustos, Muzej Vojvodine – Muzejski kompleks Kulpin

Napredak poljoprivredne proizvodnje najneposrednije je vezan za razvoj industrije za proizvodnju poljoprivrednih mašina. Kako su se usavršavale mašine, tako se unapređivala poljoprivredna agrotehnika. U ovom radu prikazan je istorijat fabrika poljoprivrednih mašina u Vojvodini, imajući u vidu privredni značaj koji je ova pokrajina imala u privredi bivše Jugoslavije, ali i sadašnji ekonomski značaj u Republici Srbiji.

Razvoj poljoprivredne mašinogradnje na ovim prostorima ima dugu i bogatu tradiciju koja datira iz vremena Austro-Ugarske.

Fabrike do kraja Prvog svetskog rata

Fabrike u Bač-bodroškoj županiji

Jedna od prvih fabrika u Bač-bodroškoj županiji za proizvodnju poljoprivrednih mašina bila je fabrika Rajnharda i Đule Hajpa u Crvenki, koja je počela sa radom 1870. godine. Braća Hajp su se najpre bavila popravkom mašina, povremeno izrađujući manja oruđa za rad. Vremenom su proširili svoju proizvodnju tako da su počeli da proizvode parne mašine, vršalice, sejalice, plugove itd. Bili su poznati i po tome što su prerađivali stabilne parne mašine tzv. "parnjače" u samohodne mašine – lokomobile.²

Pored navedene fabrike, u Bač-bodroškoj županiji su bile poznate i manje fabrike i radionice, koje su sa svojim proizvodima i uslugama mnogo doprine-

le širenju poljoprivredne mehanizacije na ovim našim prostorima. Jedna od njih je svakako i fabrika „Jakob Rajh i Sinovi“ iz Novog Sada, koja je proizvodila vase i poljoprivredne mašine, među kojima i sejalice. Osnovana je 1880. godine i nalazila se u ulici Temerinska br. 11.

U kolekciji Sejalice Muzeja Vojvodine – Muzejski kompleks Kulpin nalazi se troredna sejalica ovog

Reklama fabrike „Jakov Rajh i Sinovi“, Poljoprivredni glasnik, br. 5, Novi Sad, 1. III 1928.

Troredna sejalica „Jakov Rajh i Sinovi“, tip „Patent Rajh“, (inv. br. 86)

¹ Predstavlja deo habilitacionog rada „Kolekcija sejalica u Muzeju Vojvodine – Muzejski kompleks Kulpin“ koji je napisan radi sticanja zvanja višeg kustosa, a pod mentorstvom Ivana Čakana, muzejski savetnik, Muzej Vojvodine. Rad je prihvaćen od strane Komisije za sticanje viših stručnih zvanja Narodnog muzeja u Beogradu, maj 2011. god.

² Dr Borovszky S: Bács-Bodrog vármegye II, Budapest.

proizvođača, tip „Patent Rajh”, za udvojenu setvu kukuruza i pasulja u kućice ili tzv. „odžake”.

Setveni aparat ove sejalice je mehanički – kašikice koje su postavljene na setvenoj osovini, a raspoređen je u setvenim sekcijama po sledećem rasporedu: u krajnjim (leva i desna) se nalaze dva aparata, od kojih jedan ima četiri simetrično postavljene kašikice (za kukuruz), a drugi samo jednu (za pasulj), dok se u srednjoj nalazi samo jedan aparat (za kukuruz).

Pored pomenute fabrike, značajna je i fabrika poljoprivrednih mašina „Franja Peklo” koja se nalazila u Novom Sadu, u ulici Ustavska br. 29.

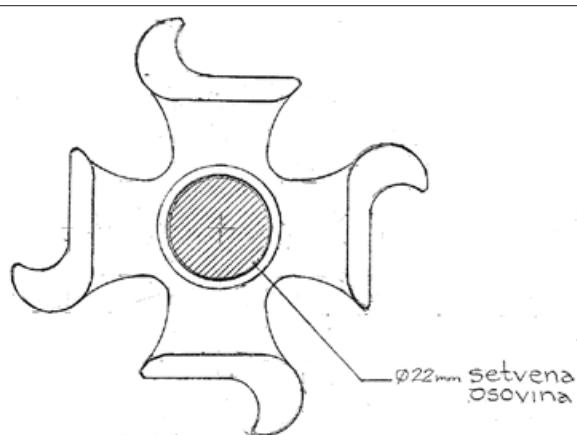
Fabrike u Torontalskoj županiji

Veliki Bečkerek (danas Zrenjanin) bio je privredni centar Banata, pogotovo od 1876. godine kada je Velika Kikinda pripojena Torontalskoj županiji koja je imala sedište u Velikom Bečkereku.³ Posle Novog Sada, imao je najrazvijeniju industriju i zanatstvo, a naročito je bio čoven po velikoj trgovini žitom i stokom. Od 1875. do 1918. u Velikom Bečkereku je osnovano, odnosno registrovano 166 privrednih udruženja društvenog smera, od toga 36 industrijskih i zanatskih preduzeća većih razmara i 89 srednjih trgovačkih i zanatskih preduzeća raznih granica. Poljoprivredne mašine, među kojima i sejalice, su proizvodile *Livnica gvožđa i fabrika poljoprivrednih mašina Birger i Grinvald*, osnovana 1893. godine i *Prva južnougarska fabrika poljoprivrednih mašina i livnica*, akcionarsko društvo (1894) sa 125.000 forinti početnog kapitala. Njeni osnivači su bili dr Lazar Štern, Aleksandar Fuks, Geza Ekštajn i Adolf Levinger. Fabrika je osnovana uglavnom od jevrejskog kapitala i proizvodila je sve vrste poljoprivrednih mašina. Uspešno je poslovala sve do 1903. godine kada je otišla u stečaj.

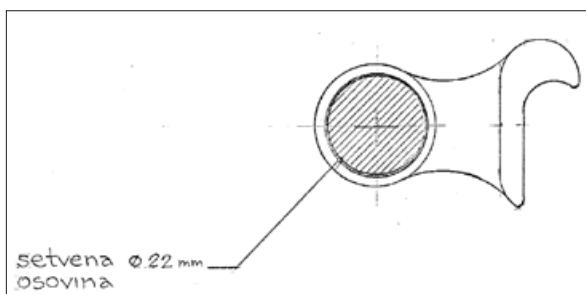
Sva gore navedena i opisana preduzeća bila su dobrim delom zanatskog karaktera i nisu predstavljala pravu industriju.⁴ To je, bez sumnje, bio značajan početak metalne industrije. Nažalost, njihov razvoj prekinuo je Prvi svetski rat.

Fabrike između dva svetska rata

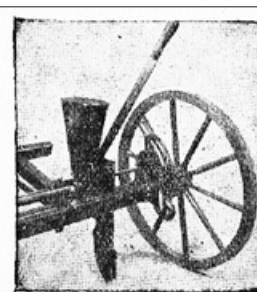
Daleko ozbiljniji razvoj beleži se u periodu između 1918. i 1929/30. godine. Tada su podignuta velika metalnska preduzeća, koja su, za to doba, u pravom smislu

Setveni aparat za kukuruz

Setveni aparat za pasulj

**Najnovija Sejalica za KUKURUZ
Fabrike Poljoprivrednih Mašina**

FRANJE PEKLO
N. SAD — Ustavska ul. 29.

Prednosti Sejalice:
Spravu za dizanje i spuštanje može se 2 lanca zasejati. Sejalica je laka što je veliko olakšanje za konje. Pojedini delovi od iste mogu se u svako vreme dobiti u fabriči. — Često na stovarištu razne poljoprivredne mašine i primanje istih na popravku.

Reklama fabrike „Franja Peklo“, *Poljoprivredni glasnik*, br. 7, Novi Sad, 1. IV 1924.

slu industrijska. Među njima se, pored ostalih, posebno ističu Fabrika za opravku starih i pravljenje novih vagona „Ferum“ d. d. u Subotici i „Zemljoradnik“, fabrika poljoprivrednih sprava, livnica gvožđa i metala a. d. u Velikom Bečkereku.

Fabrika za opravku starih i pravljenje novih vagona „Ferum“ d. d. Subotica

Fabrika se sastojala iz više odeljenja, organizovanih kao samostalna preduzeća, ali povezanih u jednu celinu od kojih je jedna bila i „Adis“, tvornica

³ Durman, J.: Privredna udruženja u Velikom Bečkereku 1875-1918. *Poljoprivrednik*, Novi Sad, 16. III 1962.

⁴ Avramović, T.: Privreda Vojvodine od 1918. do 1929/30. godine s obzirom na stanje pre Prvog svetskog rata. Novi Sad, 1965, 186.

za izradu vagonskih i mašinskih delova d. d. koja je, pored ostalog, izrađivala *sejalice* i druge poljoprivredne mašine.⁵

Fabrika poljoprivrednih sprava i livnica gvožđa i metala „Zemljoradnik“ a. d. Bećkerek (Zrenjanin)

Osnovana je 1918. godine.⁶ Uloženi kapital iznosio je 500.000 kruna, a uložili su ga naši iseljenici iz Amerike od svojih uštedevina. U sklopu nje su bile livnica gvožđa i metala, montažno odeljenje, strugara, stolarska radionica, farbarsko odeljenje i kovačnica. Prostirala se na površini od 14.000 m². Proizvodila je poljoprivredne mašine i to: sejalice za kukuruz i žito, krunjače za kukuruz, drljače, brane i dr.⁷

Ukupno stanje na tržištu koje je dovelo do svetske ekonomske krize 1929/30. godine odrazilo se i na poslovanje ove fabrike. Već od 1926. položaj fabrike se postepeno pogoršavao zbog suženog tržišta i smanjene potražnje, što je dovelo do finansijskih problema.⁸

Fabrika je 1928. godine pala pod stečaj, koji je trajao sve do 1931. godine. Fabriku je u tom trenutku kupio Voja Jovanović da bi je preprodao Fabrici radiatora, liva i gvožđa iz Vaca. Ona je 1932. godine osnovala fabriku kotlova i radiatora kao akcionarsko društvo pod nazivom „Prva jugoslovenska fabrika radiatora i kotlova“ a. d. Petrovgrad. Inostrani kapital je 1934. godine prešao u domaće ruke, a akcioni kapital je naredne godine iznosio 1.000.000,00 din. Godine 1937. naziv se promenio u „Petrovgradska fabrika strojeva, kotlova i termotehničkih naprava“ a. d. Proizvodila je sve vrste kotlova, rebraste cevi, elektroaparate, mašine za bunare i dr., a u njoj je bilo zaposleno 220 radnika.

Fabrike posle Drugog svetskog rata

„Poljoprivrednik“, Sombor

Fabrika poljoprivrednih mašina „Poljoprivrednik“ se u početku svoga postojanja zvala „Centralna mašinska radionica poljoprivrednih dobara“ i nalazila se u Somboru, u ulici Konjovićeva 72. Sa proizvodnjom je počela 1952. godine⁹ kada je tržištu nudila *troredne sejalice za kukuruz, baštensku sejalicu, mo-*

⁵ Isto, 187.

⁶ Ljubica Šijački, Privreda Banata između dva svetska rata. Novi Sad, 1987.

⁷ Avramović, T.: Privreda Vojvodine od 1918. do 1929/30. godine s obzirom na stanje pre Prvog svetskog rata. Novi Sad, 1965, 187.

⁸ Dnevnik, Novi Sad, 27. X 1956.

torne krunjače sa četiri rupe kombinovane za vršidbu suncokreta, ljuštilnike za ljuštenje strništa, elevatore 48" i 54", kazane za parenje stočne hrane; alate i sprave: paralelne mengele, vilaste ključeve, kombinovana klješta, makaze za lozu i acetilen aparate za srednji visoki pritisak; rezervne delove: hladnjake, rasplinjače ili dizne za traktore „Hofer“ i „Lanc“ i zupčanike. Radionica je vršila generalnu opravku i remont traktora, stabilnih motora, motornih vozila, bušenje i izradu svih vrsta klipova i egaliziranje radilica.¹⁰

Rešenjem Glavne direkcije poljoprivrednih dobara APV fabrika je rasformirana i likvidirana 1952. godine.¹¹ Ovim rešenjem su obavešteni svi poveroci i dužnici da u roku od 30 dana regulišu svoja potraživanja, odnosno dugovanja. „Ukoliko u određenom roku poveroci ne prijave svoja potraživanja, a dužnici ne izmire dugovanja, smatraće se kao ispravno knjigovodstveno stanje ovog preduzeća, a dužnici će se predati nadležnoj arbitraži radi naplate.“¹²

Godinu dana kasnije (1953) fabrika je svoj naziv promenila u Preduzeće za izradu poljoprivrednih mašina i remont „Poljoprivrednik“.¹³

Reklama fabrike „Poljoprivrednik“ sa amblemom, Dnevnik, Novi Sad, 26. IX 1954.

Podizanjem nove hale od 3.000 m², fabrika se značajno proširila.¹⁴ Uporedo sa izgradnjom nove fabričke hale, počele su pristizati i mašine koje će se montirati u njoj (1958).

„Poljoprivrednik“ je proizvodio rasturače za stajnjak, vršalice, elevatore za slamu, prskalice, hranilice za svinje i još neke mašine. Na ovaj način je za-

⁹ Slobodna Vojvodina, Novi Sad, 30. VIII 1952.

¹⁰ Rešenjem Glavne direkcije poljoprivrednih dobara APV br. 1830 od 22. V 1952. god. rasformirana je Centralna mašinska radionica poljoprivrednih dobara u Somboru i stupila je u likvidaciju od 1. VI 1952. god. (Slobodna Vojvodina, Novi Sad, 28. VII 1952. god.)

¹¹ Isto.

¹² Dnevnik, Novi Sad 29. I 1953.

¹³ Lj. M.: „Poljoprivrednik“ u Somboru se proširuje. Dnevnik, Novi Sad, 27. V 1958.

vršena prva etapa rekonstrukcije fabrike. Izgrađena je velika hala i kupljene su nove mašine. Druga faza rekonstrukcije je trajala do 1965. godine, a treća do 1980.

U prvoj fazi rekonstrukcije nastojalo se da se omogući prelaz na specijalizovanu proizvodnju. Planirano je da se proizvede 180 vršalica veličine doboša 850 mm, 130 motornih krunjača, 240 petotonskih traktorskih prikolica, 60 kiper prikolica, 360 rasturača stajskog đubriva, 240 kultivatora i u kooperaciji sa Industrijom motora u Rakovici 500 rasturača stajskog đubriva za traktor „Ferguson” i 40 sadilica i zgrada krompira.

Pored toga, radilo se na osvajanju proizvodnje novih mašina kao što su nosač oruđa, kukuruzno-žitni kombajn, silokombajn, berač kukuruza i dr. Novine su tada objavile: *Već ove godine (1960) somborski „Poljoprivrednik“ neće proizvesti nijednu zaprežnu mašinu.*¹⁴

Fabrika poljoprivrednih mašina „Poljoprivrednik“ proizvodi: *sejalice za repu*, uređaj za buketiranje, međuredni rotacioni kultivator, kombajn za repu, utovarač za repu, motorni krunjač MK-360, motorni krunjač KKS, mlinove čekićare, kultivator-kombinator KJ-250, rasturače stajnjaka, traktorske prikolice.¹⁵

Od 1970. godine „Poljoprivrednik“ posluje u sastavu Fabrike specijalnih vozila „Zastava”, Sombor, a postojala je inicijativa da je preuzme fabrika „Zmaj“ iz Zemuna.¹⁶ Na osnovu razgovora koji je vođen u Somboru, 28. III 2011. sa Dušanom Dragićem, saznajemo nešto više o ovoj značajnoj fabrici poljoprivrednih mašina.¹⁷ Prema njegovim rečima, sastojala se iz nekoliko odeljenja i to: pripremnog; kovačnice koja je bila opremljena, pored ostalog, sa dva-tri mehanička čekića; strugare sa 10 strugova, alatnice, kao i hale gotovih proizvoda. U sklopu nje je bila i učenička radionica. Fabrika je svoje proizvode plasirala na domaće – jugoslovensko tržište, a izvozila je u Bugarsku.

„Pobeda“, Petrovaradin – Novi Sad

Omladinske i frontovske radne brigade su, juna 1947. godine, u predgrađu Petrovaradina, udarile teme-

¹⁴ D. I., *Dnevnik*, Novi Sad, 1. II 1960.

¹⁵ *Poljoprivrednik*, Novi Sad, 1962.

¹⁶ Izjava Dušana Dragića, penzionisanog radnika fabrike „Poljoprivrednik“

¹⁷ Završio je školu učenika u privredi, gde je prvo izučio kovački zanat, a kasnije i bravarski. U fabrici je radio od 1960. do 1970. godine kada odlazi u Beograd, u fabriku „Termoelektron“. Šef konstrukcionog biroa fabrike je bio Nikolajev, Rus po prezimenu.

Hale nekadašnje fabrike „Poljoprivrednik“, Sombor, 2011,
foto: Filip Forkapić

lje fabrike mašina i zupčanika „Pobeda“. Iste godine je bila predviđena izgradnja dva objekta: centralne livnica i hale za montiranje kudeljnih mašina. Prema Petogodišnjem planu bilo je planirano da se podigne još i fabrika armature i auto-delova.¹⁸ Ona je predstavljala prvenac Petoletke.¹⁹ Fabrika je nikla u vreme kada su jugoslovenskoj poljoprivredi, mašine bile najpotrebnije i od tog časa je ona neprekidno rasta, razvijala se, držeći korak sa vremenom i njegovim potrebama i zahtevima.

U početku to i nije bila fabrika u pravom smislu reči, već remontna radionica poljoprivrednih mašina. Već u decembru 1948. godine odlučeno je da se učine novi napor iako bi se „Pobeda“ sposobila i za proizvodnju poljoprivrednih mašina.

Početkom 1949. godine spojila su se dva novosadska preduzeća – Tvornica poljoprivrednih sprava, mašina i alata „Vojvodanska livnica“ (proizvodi: sečke repe i slame, male i velike krunjače za kukuruz, muljače, prese male i velike za grožđe, prekrupače i tegove) i Fabrika za izradu trijera, mlinskih i kudeljskih mašina i uređaja „Vojvodina“ u jedinstveni kolektiv pod nazivom Fabrika za proizvodnju poljoprivrednih mašina „Pobeda“.²⁰

„Pobeda“ je najpre proizvodila desetak, pa petnaestak, 1956. godine 36 raznih vrsta poljoprivrednih mašina, da bi na desetogodišnjicu postojanja proizvodila oko 70 raznih tipova poljoprivrednih mašina. U tom trenutku je jugoslovenskoj poljoprivredi isporučivala preko 73.000 raznih poljoprivrednih mašina. O kakvoj se produkciji radi govori podatak da je prve godine svoga postojanja proizvodnja iznosila 3.133 t, koja se svake godine povećala, da bi 1958. godine ona iznosila 8.147 t.

¹⁸ *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, 14. XII 1947.

¹⁹ *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, 4. XI 1949.

²⁰ *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, 29. XI 1951.

Reklama fabrike „Pobeda“ sa amblemom, Slobodna Vojvodina, Novi Sad, 29. XI 1952.

zaprežnih sejalica tržištu nudila: za kukuruz dvorednu marke "SK-2" i trorednu "SK-90",²² a za šećernu repu 4-rednu i 5-rednu marke "SSR".

Tokom druge etape došlo je do postepenog prelaza sa proizvodnje zaprežnih na proizvodnju traktorskih vučenih mašina. U tom periodu su neke sprežne mašine u potpunosti isključene iz proizvodnog programa,²³ a osvojena je proizvodnja traktorske kosačice, grupe rasturivača dubriva i poljoprivrednih prikolica. Treća je u toku i u njoj se fabrika oriјentiše na izradu priključnih traktorskih mašina i osvajanje proizvodnje visokokapacitetnih poljoprivrednih mašina. Tako, na primer, proizvodi priključne traktorske kosačice za traktore tipa „Zadružar“, „Ferguson“ i „Zetor“, bočne grablje, a istovremeno se „Pobeda“ pojavljuje i sa grupom mašina za melioracione radove.

U šest pogona, odnosno u šest posebnih fabrika, „Pobeda“ proizvodi najsvremenije mašine. Za poljoprivredu, „Pobeda“ proizvodi grupe poljoprivrednih mašina – *sejalice*, kembridž i glatke valjke, rasipače veštačkog i rasturače stajskog dubriva, samovezačice od 6 i 7 stopa – na traktorski i kardanski pogon, travokosilice, okretači sena, zaprežne grubu-

Reklama „Jugostroja“ na kojoj se nalazi troredna sejalica za kukuruz "SK-90", Dnevnik, Novi Sad, 3. V 1954.

Pokazalo se da sitna svaštarska proizvodnja nije mogla da bude rentabilna. Zbog toga je fabrika izvršila preorientaciju proizvodnje. Od presudnog značaja je bila integracija, izvršena 1961. godine, kada su fabrici pripojena još dva preduzeća „FAM“ i „Evolventa“. Znatno proširivši svoje kapacitete, „Pobeda“ je izrasla u industriju mašina i zupčanika, da bi početkom 1964. godine, spajanjem sa „Livcem“, upotpunila svoj proizvodni ciklus.²¹

Proizvodnja se u fabrici, za prvi deset godina, može podeliti na tri etape. U prvoj je odbačen asortiman proizvodnje preduzeća koja su fuzionisana sa „Pobedom“ i prešlo se na osvajanje proizvodnje prvih sprežnih poljoprivrednih mašina kao što su: kosačice, samovezačice, grablje, okretači sena i dr. „Pobeda“ je u svom proizvodnom programu od

ljje od 28 i 36 zuba, silažne kombajne, motorne sečke sa i bez elektromotora, prikolice obične i kiper od 3 i 5 t, kolske vase od 3, 7 i 10 t, i niz drugih sitnih i srednjih mašina i sprava za poljoprivredu. Pored toga, fabrika je stekla ime i svojim mlinskim i pekarskim mašinama i uređajima u kooperaciji sa Industrijom poljoprivrednih mašina „Zmaj“ iz Zemuna po licenci fabrike „Okrim“ iz Italije. Proizvodi klasične mili-

²¹ Trorednu sejalicu za kukuruz "SK-90" fabrika je izložila kao svoj novi proizvod na Zagrebačkom velesajmu 1953. godine koju će serijski proizvoditi u narednoj godini. (Д. М., Дневник, Нови Сад, 22. IX 1953.)

²² Db. V.: Fabrika „Pobeda“ preorientisće proizvodnju: „Sprovodenje rezolucije Savezne narodne skupštine o perspektivnom razvitku poljoprivrede i zadružarstva do kraja godine će se potpuno ugasiti proizvodnja ručnih i zaprežnih mašina kao što su: kosačice, grablje, okretači sena, sejalice za kukuruz, drljače, krunjače, sečke i drugo“. Дневник, 25. VII 1957. год.

²¹ Popov, D.: Novi Sad 1944-1964. Matica srpska, Novi Sad, 1964.

nove sa kapacitetom od 20-200 t meljave za 24 časa, kompletne automatske mlinove sa pneumatskim transportom tipa „Minjon” i „Superior”, individualne mašine: mlinske valjke, ljuštlice, četkalice, ribalice, kvasilice, vrgače mekinja, planska sita, detašere, rastvarače i dr. U svom proizvodnom programu ima još i uređaje za hemijsko čišćenje i parno pegljanje odeće.

Godina 2011. – „Pobeda” više ne radi. Njeni proizvodni pogoni su prazni. Veći deo hala je zakupila privatna kompanija „MK Commerce”, dok je u jednom delu smešten auto-servis „Pobeda-auto”.

„Agrostroj” (danas „Poljostroj”), Odžaci

Osnivanje fabrike vezuje se za 1950. godinu, kada je osnovana prva remontna radionica s ciljem da održava i popravlja poljoprivredne mašine ovdašnjih seljačkih radnih zadruga.²⁴ Ova radionica je tada raspolagala sa svega 400 m² radnog prostora.

Početak rasformiranja zadruga, koje je opsluživala, prinudio je radnike remontne radionice da potraže nove poslove mimo uslužne delatnosti. Tako se već 1952. godine počela baviti izradom poljoprivrednih mašina i alatki. Radilo se na čisto zanatski način, pa ipak je proizведен veći broj kultivatora i *sejačica za kukuruz*. To su, praktično, i prve mašine koje je radionica izradila. Proizvodnja je bila daleko od serijske, ali u neku ruku je predstavljala prvi nadejstaj osnovne delatnosti koju sada (1967) karakteriše „Poljostroj”. Ubrzo se, međutim, odustalo od ovakve proizvodnje. Tako je bilo sve do 1955. godine kada je izvršena preorientacija programa poslovanja na proizvodnju poljoprivrednih mašina. Iako je bila slabo opremljena, na zanatski način je počela proizvoditi zaprežna oruđa i mašine. Uporedo s tim, formirano je metalostrugarsko odeljenje i mašinska radionica. Bile su to godine preobražaja ove radionice u fabriku, koja je u to vreme nosila naziv „Agrostroj”.

U predstojećim godinama, sve do 1960. „Agrostroj” je proširivao svoju delatnost, orijentujući se sve više na poljoprivredne mašine. U ovom periodu znatno je i proširen assortiman sprava i oruđa nameñenih poljoprivredi. Proizvođen je veći broj različitih zaprežnih mašina, kao što su špartači za kukuruz, kultivatori za repu i kukuruz, brane, drlače, dvoredne vadilice šećerne repe, kao i još neke mašine za domaćinstvo. „Agrostroj” se počeo baviti i izradom sitnih alatnih delova za potrebe nekih većih firmi. Pored toga, fabrika je počela i sa livenjem

Pogon livnice fabrike „Pobeda”, Petrovaradin, 2011;
foto: Filip Forkapić

obojenih metala čime je znatno proširena saradnja sa nekim poznatim fabrikama.

Brži uspon i razvoj „Poljostroj” beleži tek u poslednjih io godina. Naime, do tada i pored poslovnih uspeha, nije postojao neki dugoročniji program razvoja i proizvodnje. Na tome se smišljenije počelo raditi tek posle 1962. godine. Većim ulaganjima u opremu i objekte, kao i konačnom orientacijom na proizvodnju poljoprivrednih mašina, „Poljostroj” tek tada počinje da poprima karakteristike fabrike. Izgrađeno je nekoliko hala za strugarsko odeljenje,

Amblem fabrike „Poljostroj”

livnicu, montažu i farbaru. Istovremeno su ulagana i značajna sredstva u opremu i druge objekte koji su omogućili savremenu proizvodnju.

Godine 1966. došlo je do promena naziva fabrike u „Poljostroj”. To je početak kada se ona čvršće i dugoročnije opredeljuje za proizvodnju određenog broja poljoprivrednih mašina. Ranija proizvodnja zaprežnih oruđa i mašina za mali seljački posed i domaćinstvo je osavremenjena i dopunjena novim mašinama. U ovom periodu „Poljostroj” proširuje saradnju sa poslovnim udruženjima u svojoj granici, naučnim institucijama, kao i poznatim fabrikama poljoprivrednih mašina. Takvom proizvodnom orijentacijom ona je uspela da u celosti osvoji proiz-

²⁴ Anonimus: Od radionice do fabrike. *Poljoprivrednički novi Sad*, 16. X 1970.

vodnju linije poljoprivrednih mašina za pripremu zemljišta, košenje i spremanje sena i da usavrši krušnjač sa krupačem za kukuruz koji je na tržištu postao jedan od najpoznatijih proizvoda ove fabrike.

Pored pomenute svestrane saradnje s domaćim fabrikama poljoprivrednih mašina, „Poljostroj” je za usavršavanje mašina za pripremu zemljišta, rasipača mineralnih đubriva i kosačica koristio iskustvo i poznatih inostranih firmi.

Od 1966. fabrika je uspostavila čvršću saradnju sa nekim firmama iz Italije i Austrije, kao na primer, sa italijanskom firmom „Nibi Bruno” na usavršavanju i usvajanju proizvodnje samohodnih travokosačica.

Sve je to doprinelo izuzetnim uspesima na tržištu, ne samo kod nas, već i u nekim zemljama Evrope, Afrike i Azije. Tako je, na primer, poslednjih godina više stotina drlača, grablji, samovezačica izvezeno za Austriju, Kubu, Sudan i neke druge države.

Fabrika poljoprivrednih mašina „Poljostroj” proizvodila je *trorednu sejalicu za kukuruz sa ugrađenim depozitorima za rasipanje mineralnih đubriva*. Ona je prilagođena i za zaprežnu i za traktorsku vuču. Konstruktivno je rešena široka mogućnost podešavanja razmaka između redova, kao i razmak zrna u redu.

„25.maj”, Kikinda

Fabrika poljoprivrednih mašina i rezervnih delova „25. maj” prešla je svoj razvojni put od mašinsko-traktorske stanice, preko remontne radionice do fabrike.²⁵ Jednog novembarskog dana 1948. godine Veselin Starčev je dobio zadatak da u jednoj šupi formira radionicu za opravku traktora i poljoprivrednih mašina.²⁶ Njegovim trudom, kao i zalaganjem celog kolektiva, ova radionica se postepeno pretvarala u savremenu fabriku.

Bila je opremljena skromnom mašinskom opremom i smeštena u prostorije koje su mogle da posluže za trenutne potrebe. Zadatak fabrike je bio da proizvodi poljoprivredne mašine: *sejačice*²⁷, kultivatore, drlače i rezervne delove za poljoprivredne mašine svih vrsta. Iako bez iskustva u ovoj vr

²⁵ O. M.: Kikindska prvorodenčad. *Dnevnik*, Novi Sad, 27. XII 1959.

²⁶ Ajvaz, M.: Skroman jubilej. *Dnevnik*, Novi Sad, 4. XII 1959.

²⁷ L. S.: U razgovoru sa Petrom Knežijem, šefom komercijalnog biroa „Agroindustrije” iz Novog Sada, Fabrika „25. maj” će pristupiti serijskoj proizvodnji sejalica za kukuruz koja je izrađena na osnovu domaćeg patentata. Ova sejalica ima preim秉tvo nad običnom u tome što je snabdevena i specijalnom prskalicom za herbicide (Nove poljoprivredne mašine. *Poljoprivrednik*, Novi Sad, 1962).

„25 MAJ” - KIKINDA

FABRIKA POLJOPRIVREDNIH MAŠINA I REZERVNIH DELOVA

PROIZVODI:

- Dvoredne sprežne sejačice DS—1
- Cetvororedne traktorske sejačice za kukuruz kombinovane sa rasturačem veštačkog đubriva, vučene za sve traktore
- Cetvororedne traktorske sejačice ovešene
- Kultivatore za predsetvenu i medijurednu obradu, ovešene, sa rasturačem veštačkog đubriva
- Traktorske rotacione drlače za razbijanje grudvi
- Dvoredne sejačice za združenu setvu kombinovana sa kultivatorom za predsetvenu obradu, kao i medijurednu obradu

REZERVNE DELOVE ZA: kultivatore, plugove, sejačice, travokosilice, žetelice, samovezačice, kombajne.

Reklama fabrike „25. maj”, Pašić G., Poljoprivredne maštine, Novi Sad, 1961.

sti proizvodnje, radnici novoosnovane fabrike ubrzno osvajaju izradu ovih mašina i delova da bi desetak godina kasnije izrađivali daleko komplikovanije i kvalitetnije proizvode.

Godine 1961. počinje nova etapa u razvoju fabrike koja se postepeno specijalizuje za izradu uređaja za tov i ishranu svinja, goveda i živine.

Fabrika je proizvodila sejalice za kukuruz i druge okopavine i to – zaprežnu dvorednu marke “DS-1” i traktorske marke “DS-3A”, “DS-3AF”, 4-redne “DS-2” i “DS-3” (kombinovana s kultivatorom “Univerzal KSP-1”), “DSAT-3” i kombinovana sa rasprskivačem za veštačka đubriva.

Fabrika „25. maj” više ne radi.

„Zmaj”, Zemun

U maloj, neuglednoj baraci, u Zemunu, u ulici Tošin bunar br. 27, bila je smeštena Fabrika aeroplana i hidroaeroplana „Zmaj”. Bilo je to 15. III 1927. godine, u vreme začetka organizovane industrijske proizvodnje u Zemunu. Njeni osnivači su Jovan Petrović, inženjer za niskogradnju i Dragoljub Šterić, član firme „Braca Šterić”, trgovine na veliko u Beogradu, koji su bili najveći akcionari Smederevske kreditne banke, filijale u Beogradu.²⁸

Već posle godinu dana svoga postojanja, proizvodne prostorije su postale male, a uslovi za razvoj na tadašnjoj lokaciji nezadovoljavajući. Zbog toga je 1928. Fabrika preseljena u Karađorđevu ulicu u Zemunu, u prostorije postojeće velike stolarske radio-nice.

Seobom na novu lokaciju stvoreni su uslovi za razvoj i proširenje proizvodnog programa. „Zmaj” je počeo naglo da se razvija i da dobija obeležja pra-

²⁸ Veljović, Ž.: Pet decenija „Zmaja”. „Zmaj” Zemun, 1972.

ve fabrike. Otvorene su nova stolarska i bravarska radionica, instalirane su nove mašine. Već 1929. godine podignuta je strugara, pogon montaže, limarska i farbarska radionica, a nekoliko godina kasnije i nova, velika montažna hala.

Tokom 1937. nametnula se potreba za novim kapitalom i investicijama. „Zmaj” postaje akcionarsko društvo sa osnovnim kapitalom od osam miliona dinara. Istovremeno, fabrika postaje objekat interesovanja mnogih poslovnih banaka. „Beogradska zadruga” A. D. ulazi sa svojim kapitalom u nove investicije. Nastaju novi i opremanju se stari pogoni, tako da je krajem 1939. u njoj bilo zaposleno hiljadu radnika.

Zbog neposredne ratne opasnosti, početkom aprila 1941. počela je priprema za njenu seobu tako da su mašine demontirane, instalacije onesposobljene, a pogoni uništeni. Odmah po okupaciji, Nemci su nastojali da sposobne fabriku za proizvodnju ratnog materijala. Cela 1941. godina je protekla u obnovi proizvodnih pogona, da bi tek naredne godine ona proradila, ali sa vrlo malim obimom i minimalnim uspehom.

Nakon oslobođenja, započeto je sa obnovom zemlje i saniranja ratom uništene privrede. Proizvodnja u fabrici je nastavljena i postavljena je prinudna uprava. Pronađene su i mašine koje su pre i u toku rata odnete iz nje. Njihovom montažom, ona je opet postala sposobna da pomogne novom razvoju zemlje. Sa saniranim kapacitetima, uključila se u proizvodnju najnužnije opreme za poljoprivredu. Međutim, nedostatak poljoprivrednih mašina, oruđa i alata bio je veliki problem u merama za saniranje privrede.

Na osnovu sudske odluke, 1945. i 1946. godine izvršena je eksproprijacija, čime je Jovanu Petroviću i Dragoljubu Šteriću oduzeto vlasništvo nad fabrikom i ona je postala državna svojina.

Rešenjem Vlade FNRJ od 23. X 1946. „Zmaj” je i zvanično postao Fabrika poljoprivrednih mašina „Zmaj”.

Mašine koje su služile za proizvodnju avionskih delova i radnici koji su bili specijalizovani za rad na njima su prebačeni u fabriku „Ikarus”. Od preostalih radnika formiran je stručni rukovodeći kadar koji je počeo da ostvaruje novi proizvodni program. Prinudna uprava je ukinuta, a za prvog direktora je postavljen inženjer Stevan Guralj.

Prvih godina rada iz malih hala „Zmaja” koje su radile zanatskim načinom proizvodnje, iznikla su najelementarnija poljoprivredna oruđa i mašine koje su mogle služiti samo primitivnom načinu

Zgrada "starog Zmaja", Karađorđeva ulica, Zemun

obrade u poljoprivredi.²⁹ U prvim godinama, konstruisano, ispitano i usavršeno u odnosu na prethodne konstrukcije, osvojeno je i proizvedeno 88 mašina, od kojih 10 za spremanje stočne hrane, dvoredna sejalica za kukuruz, pet za mehanizaciju berbe kukuruza, 13 kamionskih prikolica i traktorskih priko-

Stari amblem fabrike „Zmaj”

lica, više vrsta plužnih diskova i 29 mlinova i mlinских mašina.³⁰

Godine 1951. integrisali su se „Zmaj” i „Šumadija”. Preduzeće „Šumadija”, sa sedištem u Beogradu, fabrika poljoprivrednih mašina čiji proizvodni program je činila isključivo proizvodnja poljoprivrednih mašina i alata. Jula 1951. objedinjene su tehničke i neke druge službe, da bi krajem godine ovaj proces bio u potpunosti završen. Prvi, osnovni zadatak integrisanog preduzeća bilo je stvaranje jedinstvenog proizvodnog programa. Od mnogih proizvoda iz programa „Šumadije” se odustalo. Težilo se da se broj proizvoda smanji, a proizvodne serije povećaju. Ukrzo se prešlo na osvajanje novog proizvodnog programa, prvenstveno za upotpunjavanje linije mehanizacije finalisanja proizvoda. Pored vršalica, usledila je proizvodnja elevatora, mlinova čekićara, trijera, selektora i krunjača za kukuruz.

²⁹ Poljoprivrednik, Novi Sad, 1960.

³⁰ Veljović, Ž.: Pet decenija „Zmaja”. „Zmaj” Zemun, 1972.

Nova fabrika, nastala integracijom, dobila je ime „Zadrugar”. U momentu registracije brojala je 950 zaposlenih, od čega je proizvodnih radnika bilo 530. Pod ovim imenom fabrika je poslovala nepune dve godine. Novo ime bilo je neafirmisano, zbog čega je na tržištu dolazilo do zabune kod kupaca – pojave su se već poznate mašine pod nepoznatim imenom proizvođača. Zbog toga je ubrzo usledila odluka da se fabrici vrati stari naziv. Rešenjem Narodnog odbora grada Beograda, od 9. I 1953. godine, preduzeće je dobilo ime: Fabrika poljoprivrednih mašina „Zmaj”, Zemun. Nekoliko godina kasnije, tačnije 19. XII 1955. godine, je Rešenjem Narodnog odbora opštine Zemun, naziv još jednom promenjen i preduzeće je registrovano pod imenom: Industrija poljoprivrednih mašina „Zmaj”, Zemun.

Proizvodni program je prvih posleratnih godina bio veoma raznolik. Asortiman je bio sastavljen od velikog broja raznih proizvoda koji je iz godine u godinu doživljavao velike promene. Za nekoliko godina je kroz proizvodni program prošlo blizu sto proizvoda. Bile su to najprostije mašine i alati koji su se u relativno slabo opremljenoj fabrici mogli brzo proizvesti. U radnim nalozima tog vremena nalaze se: vetrenače, vase, karbitske lampe, trijeri, francuski ključevi, dizalice, zaprežna kola i drugi proizvodi. Fabrika je više ličila na radionicu s velikim serijama.

Razvoj proizvodnog programa i osvajanje novih proizvoda tekli su veoma brzo. Tokom 1946. izrađeni su prototipovi malih vršalica tipa 660, prve savremenije i složenije mašine koje su se pojavile u razvojnoj dokumentaciji „Zmaja”. Sa prvim serijama konstruisana je i vršalica 1070.

Period između 1946. i 1949. je veoma značajan u programskoj orientaciji fabrike. Već tada je akcent bio usmeren na tehnološki, stručni i programski razvoj za proizvodnju mašina za ubiranje poljoprivrednih kultura.

Razvojem i osvajanjem vršalice i elevatorsa, „Zmaj” postaje fabrika za proizvodnju mašina za finalisanje proizvoda. Vetrenače i trijeri ustupili su mesto savremenijim mašinama.

U razvoju „Zmaja” kao industrije poljoprivrednih mašina karakteristična su dva perioda: do 1954. i od 1955. godine.

Do 1954. program proizvodnje je razvijan na temelju potreba poljoprivrede za jednostavnim oruđima i alatima, ne tako produktivnim, koji su zadovoljavali tadašnji stepen tehnologije u poljoprivredi. Potrebe za mašinama su brzo rasle, pa je i program „Zmaja” dopunjavan novim proizvodima. Pored vr-

šalica, kao glavnog proizvoda, proizvodile su se i druge mašine koje dopunjuju tehnološku liniju mehanizacije vršidbe. Na proizvodnoj traci su se pojatile i traktorske prikolice, dok su ručni krunjači i trijeri ustupili mesto motornim krunjačima i selektorima. U sklopu ovog assortimenta našli su mesto i elevatori za kabastu i zrnastu hranu. Orientacijom na ovu grupu mašina, proizvodnja drugih sprava i alata je prekinuta. Mašine za vršidbu, transport i čišćenje su postale „Zmajev” perspektivni program razvoja.

Godine 1954. počinje novo poglavlje u razvoju ove fabrike. U plan razvoja unet je, kao najhitniji zadatak, osvajanje i proizvodnja kombajna i ostalih pratećih mašina.

Početak ozbiljnije prekretnice u razvoju fabrike obeležen je odlukom Radničkog saveta od 28. IV 1951. godine.³¹

Tokom narednih meseci izvršene su sve pripreme za seobu. Stare mašine, iz rata nasleđene, ubrzo su postale neupotrebljive. Postojeće proizvodne hale nisu omogućavale uvođenje savremenijih procesa i povećanje obima proizvodnje tako da su adaptirani postojeći i izgrađeni manji, novi objekti na novoj lokaciji.

Prva veća rekonstrukcija fabrike izvršena je u periodu priprema i osvajanja proizvodnje kombajna. Izgrađeni su novi i adaptirani postojeći građevinski objekti. Instalirana je nova oprema koja je omogućavala primenu novih tehnoloških postupaka. Izgradnjom novih kapaciteta stvoreni su uslovi za veći obim i bolji kvalitet proizvodnje. U ovom periodu naglo raste i broj zaposlenih koji se sa 1.050 povećao na preko 2.400 radnika.

Istovremeno su razvijeni i kapaciteti za proizvodnju drugih proizvoda. Poljoprivredne prikolice, transporteri, selektori i druge mašine upotpunjavalii su program poljoprivrednih mašina. Razvoj pogona točkova i mlinskih mašina bio je u punom zamahu. Već 1959. godine počele su pripreme za drugu veliku rekonstrukciju pogona. Osnovni zadatak bio je izgradnja nove hale i njeno opremanje za mašinsku obradu. Prva polovina nove hale, površine 14.000 m² završena je za dve godine. Preseljena su sredstva za mašinsku obradu i iz svih ostalih pogona. Nova hala

³¹ Odluka glasi: „Zbog nepovoljnog mesta, malog prostora, loših i nedovoljnih građevinskih objekata, nepogodnih komunikacija, nemoguće je preuzeti ozbiljnije poduhvate na daljem razvoju preduzeća. Zbog toga se odlučuje da se fabrika preseli iz Karadordeve ulice u Zemunu na novu lokaciju Auto-put br. 18 u Zemunu. Daje se nalog upravi da obrazuje štab za seobu”.

Novi – sadašnji ambrel fabrike „Zmaj“

je tehnološki moderno opremljena, što je stvorilo uslove za povećanje obima proizvodnje i podizanje kvaliteta proizvoda.

Novi kapaciteti, usavršena organizacija i tehnologija, sa već izgrađenim programom i assortimanom, stvorili su sve uslove za novu ekspanziju „Zmaja“. Period između 1963. i 1970. godine je veoma značajan. Produktivnost fabrike rasla je veoma visokom stopom, a broj zaposlenih se povećao na 3.200.

LITERATURA

1. Dr Borovszky S: Bács-Bodrog vármegye II, Budapest.
2. D. M.: Pobeda na Zagrebačkom velesajmu izlaže nove proizvode. *Dnevnik*, Novi Sad, 22. IX 1953.
3. Db. V.: Fabrika Pobeda preorijentisće proizvodnju. *Dnevnik*, Novi Sad, 25. VII 1957.
4. LJ. M.: Poljoprivrednik u Somboru se proširuje. *Dnevnik*, Novi Sad, 27. V 1958.
5. Ajvaz, M.: Skroman jubilej. *Dnevnik*, Novi Sad, 4. XII 1959.
6. O. M.: Kikindska prvorodenčad. *Dnevnik*, Novi Sad, 27. XII 1959.
7. D. I.: *Dnevnik*, Novi Sad, 1. II 1960.
8. Pašić, G.: *Poljoprivredne mašine*. Zadružna knjiga, *Dnevnik*, Novi Sad, 1961.
9. L. S.: Nove poljoprivredne mašine. *Poljoprivrednik*, Novi Sad, 26. I 1962.
10. Durman, J.: Privredna udruženja u Velikom Bečkereku (1875-1918). *Poljoprivrednik*, Novi Sad, 16. III 1962.
11. Popov, D.: Novi Sad 1944-1964, Matica srpska, Novi Sad, 1964.
12. Avramović, T.: Privreda Vojvodine od 1918. do 1929/30. godine s obzirom na stanje pre Prvog svetskog rata. Novi Sad, 1965.
13. Anonimus: Od radionice do fabrike. *Poljoprivrednik*, Novi Sad, 16. X 1970.
14. Veljović, Ž.: Pet decenija „Zmaja“. „Zmaj“ Zemun, 1972.
15. Ljubica Šijački: Privreda Banata između dva svetska rata, Novi Sad, 1987.

IZVORI

1. *Poljoprivredni glasnik*, br. 7, Novi Sad, 1. IV 1924.
2. *Poljoprivredni glasnik*, br. 5, Novi Sad, 1. III 1928.
3. *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, 14. XII 1947.
4. *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, 4. XI 1949.
5. *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, 29. XI 1951.
6. *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, 28. VII 1952.
7. *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, 30. VIII 1952.
8. *Dnevnik*, Novi Sad, 29. I 1953.
9. *Dnevnik*, Novi Sad, 3. V 1954.
10. *Dnevnik*, Novi Sad, 27. X 1956.
11. *Poljoprivrednik*, Novi Sad, 1960.
12. *Poljoprivrednik*, Novi Sad, 1962.
13. *Poljoprivredni kalendar*, *Dnevnik*, Novi Sad, 1987.
14. Intervju sa Dušanom Dragićem, penzionerom fabrike „Poljoprivrednik“, Sombor, 2011.

U REČI I SLICI

Hmeljarski magacini u Bačkom Petrovcu

Dr Jan Kišgeci, Predsednik Udruženja za muzejsku agrarnu baštinu, Kulpin

istorija hmeljarstva Vojvodine značajno je obeležena promenama – usponima i padovima, konjukturom i dekonjekturom, vremenom blagostanja i nevremenom krize, bogaćenjem hmeljara, kada su dobar rod i dobru cenu proslavljeni u Velikoj krčmi u sred Petrovca i propadanjem tih istih seljaka, koji su morali prodavati svoja imanja da bi izmirili bankarske dugove zbog hipoteke na kredite uzete za podizanje hmeljarnika. Biljka koju je na ove prostore doneo grof Andrej Hadik, feldmaršal na dvoru Marije Terezije i zasadio na svom imanju u Futogu 1770. godine, nekada je u „zlatno doba“ pokrivala čak 10.000 hektara vojvodanske plodne ravnice, da bi u doba krize i ratova potpuno nestala. Ponovo se poput Feniksa rađala iz pepela čim je malo, ekonomskim pogodnostima svanulo.

Bački Petrovac kao centar vojvodanskog hmeljarstva, odnosno Bačkog hmeljarskog rejona, uvek je delio sudbinu biljke – slavio blagostanje ili, pak, bolno i ponizno prenosiо teret nedaća. Kao svedočanstvo svih tih hmeljarskih sloboda, u ovom malom i prizemnom selu, u koje se hmelj vozio iz cele Vojvodine, ostala su i danas uzdignuta brojna velelepsna, višesratna, specifična hmeljarska skladišta/magazini. Građena su u vreme burne ekspanzije bačkog hmeljarstva od 1905. do 1925. godine. Posle Drugog svetskog rata svi ti magacini, kako ih Petrovčani zovu, bili su nacionalizovani i služili su za razne namene jer je hmelja ostalo samo nekoliko stotina hektara u celoj Vojvodini. U vreme obnove hmeljarstva, pedesetih godina prošlog veka, kada je podignuto preko 1.500 hektara novih hmeljarnika, uglavnom na društvenim gazdinstvima, u Bačkom Petrovcu izgrađeno je i novo, savremeno skladište. Tu se doradivao i pakovao sav hmelj sorte Bačka. Odavde se onda prodavao svim domaćim, jugoslovenskim pi-

varama, a preko 50 procenata roda se izvozilo. Tradicionalna, aromatična sorta Bačka je korišćena za spravljanje visokokvalitetnih svetskih piva. Najviše se izvozila u SAD i Nemačku.

U tim zlatnim hmeljarskim godinama, početkom prošlog veka u Bačkom Petrovcu je podignuto preko dvadeset velikih magacina. Vlasnici su bili uglavnom bogatiji seljaci iz samog sela, koji su imali svoje hmeljarnike, a težili su da sami dorade, spakuju i prodaju svoj hmelj. Trgovina hmeljom je bila oduvek vrlo atraktivna, tako da je Bačka hmeljarska oblast, kao jedna od najvećih u svetu, privukla i strane trgovce koji su težili da upravo ovde u centru hmeljarskog zbivanja, imaju svoja predstavništva i skladišta. Ta hmeljarsko-zlatna groznica uzdrmala je svest ne samo seljaka i trgovaca, već i veleposednika koji su, takođe, gajili hmelj i gradili hmeljarska skladišta u Čelarevu, Kulpinu i Futogu.

Skupa proizvodnja hmelja morala je biti vrlo dobro organizovana i nije se mogla prepustiti privrednoj stihiji. U Bačkom Petrovcu su zbog toga osnovana dva udruženja: Udruženje proizvođača hmelja i Udruženje trgovaca hmeljom. Upravo je ta organizovanost pomogla da se postigne disciplina u širenju površina pod hmeljom, da ne bi došlo do nadproducicije, da se postigne tehnološka disciplina u proizvodnji radi dobijanja dobrog pristupa i dobrog kvaliteta hmelja. Pomogla je da se uvede i disciplina u prodaji i kupovini hmelja da bi se steklo uzajamno poverenje između proizvođača i trgovaca. Ta dva udruženja su zajedno radila na obrazovanju proizvođača, postavljali su oglede sa hmeljom, izdavali časopis i knjige o proizvodnji ove kulture.

Sva ta zalaganja oko proizvodnje i prometa ipak nisu bila svemoguća. Svetska ekonomski kriza do

koje je došlo krajem dvadesetih godina prošlog veka, najpre u Americi (kasnije se kriza proširila kao plamen u celom svetu), po vojvođansko hmeljarstvo je bila pogubna. Svet je počeo da brine kako da se obezbede osnovne namirnice za život, tako da je pivo postalo luksuz. Padu potrošnje ovog napitka doprinela je i „prohibicija“ – zabrana točenja alkohola u Americi. Posle berbe hmelja 1927. godine trgovci se nisu pojavili kao prethodnih godina. Zle slutnje proizvođača su se obistinile. Hmelj nikao nije tražio. Svi proizvođači su počeli da nude hmelj i po nižim cenama samo da bi ostvarili kakav-takav prihod, da bi vratili bankama dugove. Kada ni to nije pomoglo nastao je pravi „hmeljarski stampedo“. Hmelj se nudio na sve strane u bescenje. Proizvođači su odlučili da sami voze svoj hmelj na poznata tržišta u Nirnbergu u Nemačkoj i Žatec u Češkoj. Ni tamo nisu mogli naći kupce. San o bogatstvu koje je svima bilo na dohvataruke, nije se ostvario. Hmeljarski region, po površinama jedan od najvećih u svetu, samo za nekoliko godina je postao jedan od najmanjih, sa svega 300 ha. To je bila velika hmeljarska škola, nažalost skupo

plaćena. Kasnije se u obnovu hmeljarstva išlo vrlo obazrizo. Zasnivala se proizvodnja samo za poznatog kupca.

Te prelomne 1927. godine, Udrženje hmeljara i Udruženje trgovaca hmeljom štampali su hmeljarski vodič – obimnu knjigu pod nazivom *Kompas* u kojoj su nabrojani svi proizvođači hmelja u Vojvodini i svi trgovci ovom robom. Štampana je, takođe, brošura o hmeljarstvu Vojvodine na 4 jezika – srpskom, a kao posebno izdanje na nemačkom, engleskom i francuskom. U ovoj brošuri prikazana su skladišta hmelja Petrovca sa svim svojim parametrima.

U Bačkom Petrovcu je izgrađeno savremeno skladište u vreme obnove vojvođanskog hmeljarstva pedesetih godina prošlog veka. Kapacitet je prilagođen za preradu hmelja sa 1.500 do 2.000 ha hmeljanika, koliko je bilo u Bačkom rejonu šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka. Opremljen je tada najsvremenijom opremom za peletiranje hmelja i pakovanje prema svetskim standardima. Skladište je sada u svojini DD Petrovec, koje prenosi teret hmeljarske krize sa malim površinama hmelja.

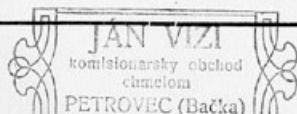
Prikaz hmeljarskih skladišta Petrovca u slikama

DER HOPFENSTAND IN VOJVODINA CULTURE DE HOUBLON EN VOJVODINA HOP CULTIVATION IN VOJVODINA

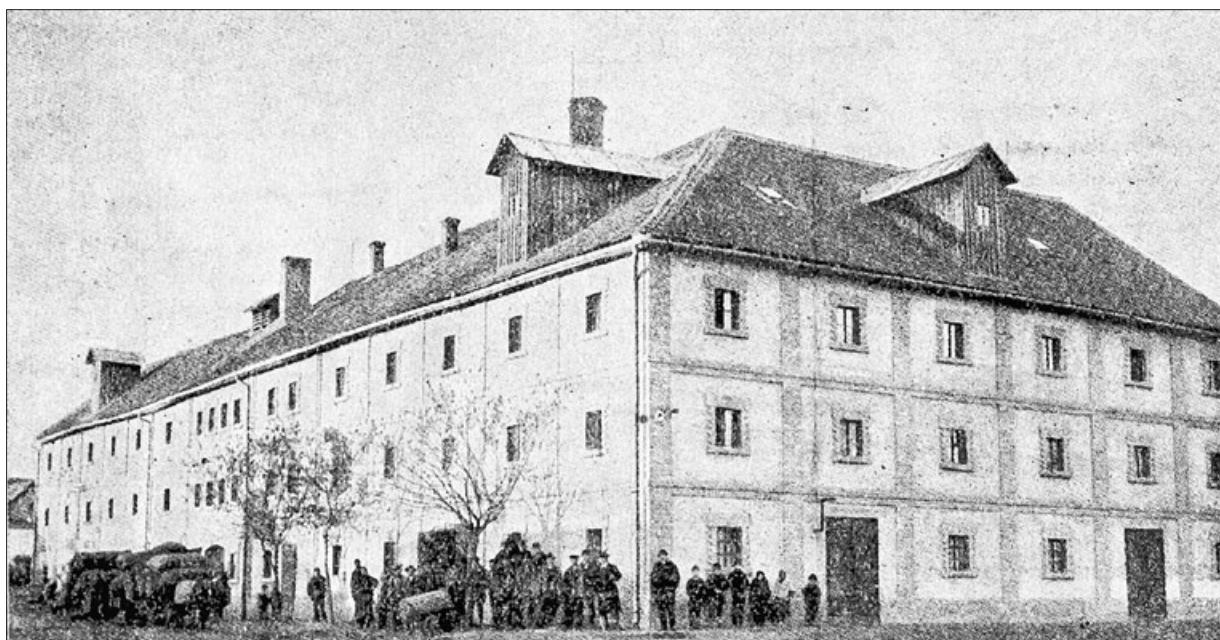

PETROVAC, BAČKA.

DER VEREIN DER HOPFENHÄNDLER UND DER VERBAND DER VOJVODINAER HOPFENBAUER.
SOCIÉTÉ DE COMMERCE EN HOUBLON & SYNDICAT DES PLANTEURS DE HOUBLON EN VOJVODINA.
ASSOCIATION OF THE HOP MERCHANTS & ASSOCIATION OF THE HOP CULTIVATORS.

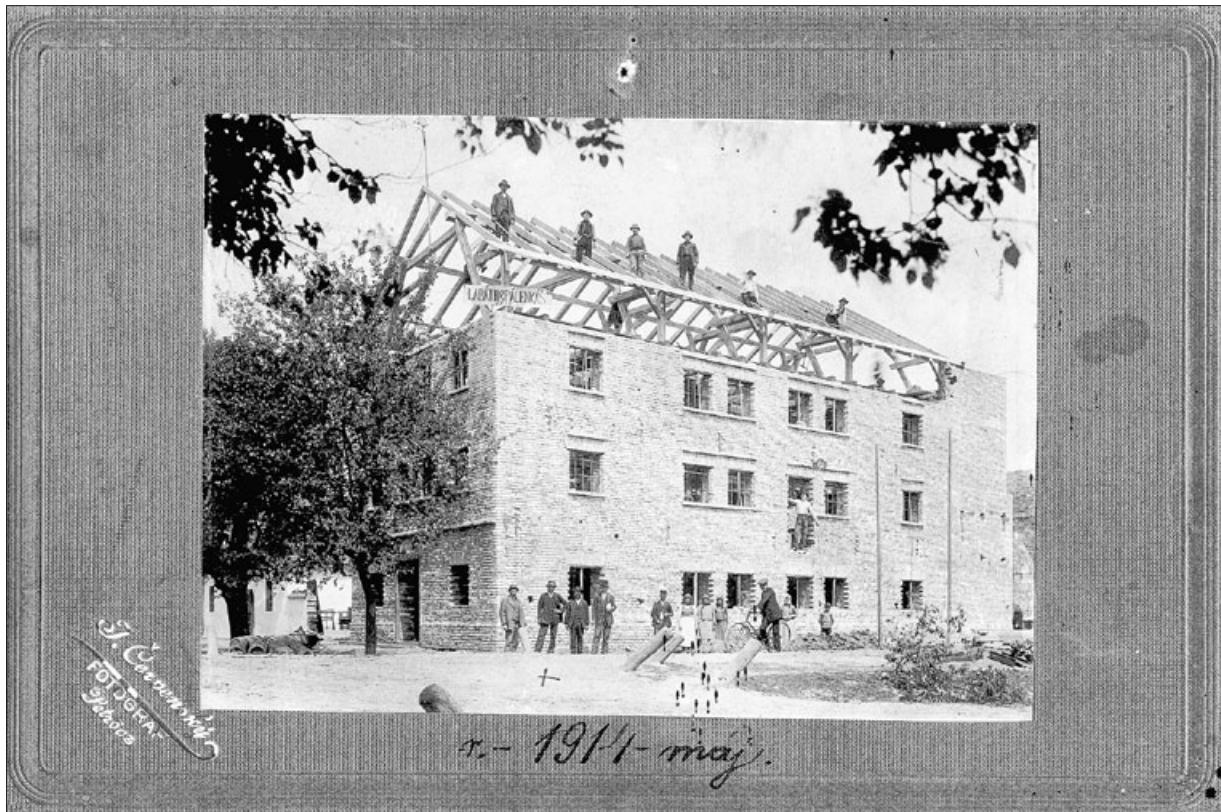
Naslovna strana brošure o vojvođanskom hmeljarstvu na nemačkom, francuskom i engleskom jeziku

Prikaz hmeljarskog skladišta Rudolfa Taussiga u brošuri o vojvođanskom hmeljarstvu. Građeno 1907. godine, kapaciteta 8000 bala. (Jedna bala teži 50 kilograma)

<p>Propriétaire: JÁN KIŠGECI Fondé 1924. Fermier: Emmanuel Altmann</p> <p>* Description des entrepôts: Métrage 21x12x18 † 17x8x8 mt. (Propriétaire: E. ALTMANN. — Fondé 1912.) Séchoir No. 12. Soufroirs 6x6 mt † 1 No. 16. Pressoir à moteur. — Pressoirs à main 2. Placément en 3500 balles de houblon. Lumière électrique — Emplacements des bureaux 4.</p> <p>* Numéro de Téléphone 12.</p>		<p>Proprietor: JAN KIŠGECI Founded 1924. Tenant: Emmanuel Altmann</p> <p>* Description of the store-house: Measure 21x12x18 † 17x8x8 mt. (proprietor E. ALTMANN. Founded 1912) Drying-place No. 12. Sulphuring-places 6x6 m. † No. 16. Motor-presses 2. 3500 bales of hop can be stored. Electric light. Offices 4.</p> <p>* Telephone nr. 12.</p>
<p>Eigentümer: JÁN KIŠGECI. Gegründet 1924. Arendator: EMMANUEL ALTMANN.</p> <p>BESCHREIBUNG DES LAGERS: Durchschnitt 21x12x18 † 17x8x8 Mt. (Eigentümer: E. ALTMANN. Gegründet 1912.) Dörrhaus No. 12. Schwefeleien 6x6 Mt. † 1 No. 16. Motorpresse. Handpressen 2. Raum für 3500 Ballen Hopfen. Elektrische Beleuchtung. Telefon No. 12.</p>		

Prikaz hmeljarskog skladišta Jan Kišgecija u brošuri o vojvođanskom hmeljarstvu.
Građeno 1924. godine, kapaciteta 3500 bala

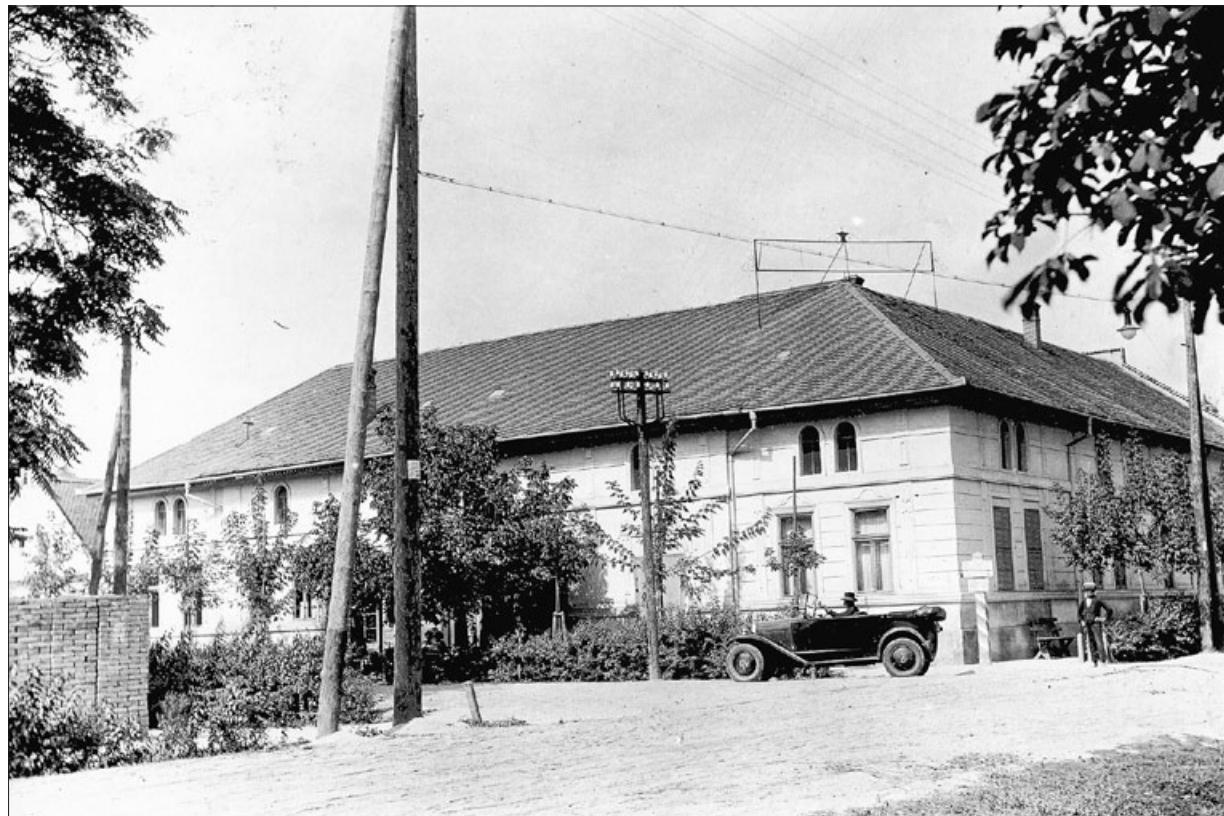
Izgradnja magacina za hmelj Tomaša Labatha 1914. godine. Foto: J. Červenski

Hmeljarska skladišta Tomaša Labatha, trgovca hmeljom. Kapacitet 2 puta po 2000 bala

Hmeljarsko skladište Rudolfa Taussiga na razglednici Bačkog Petrovca

Hmeljarsko skladište i dom Pavela Boldockog. Gradnja 1914. godine sa kapacitetom 1500 bala

Hmeljarsko skladište Jana Vizija. Sagrađeno 1923. godine sa kapacitetom 600 bala hmelja

Hmeljarsko skladište Franza Schrenka. Sagrađeno 1914. sa kapacitetom 800 bala hmelja

Skladište hmelja zajedno sa kućom za stanovanje Pavela Kiša. Sagrađeno 1918. godine, kapaciteta uskladištenog i dorrađenog hmelja 400 bala. Ovaj objekat posle Drugog svetskog rata nije bio nacionalizovan. Zemljoradnička zadruga je otkupila objekat od vlasnika 1955. za potrebe Ogleđne stanice za hmelj i konoplju, Instituta za poljoprivrednu iz Novog Sada. U ovoj zgradi stanica je radila pod imenom Zavod za hmelj i tehnički sirak sve do 1981. godine, kada je za potrebe naučnog rada na unapređenju proizvodnje hmelja, sirka i lekovitog bilja izgrađena nova zgrada na putu između Petrovca i Rumenke. Staru zgradu Zavod je ustupio Klubu poljoprivrednika Bačkog Petrovca. U adaptiranim prostorijama Klub organizuje stručna predavanja i ostale društvene aktivnosti

Poljoprivredni muzej – posebna ustanova

Muzeji se prepoznaju po uspelim izložbama. Takav je slučaj i sa Poljoprivrednim muzejom u Kulpinu, čije je izložbe, od samog njegovog postanja, ekspertske uređivane i opremane Jožef Erdelji. Samim tim, on je zaslužan za renome koji je Muzej stekao u relativno kratkom roku. Takav ekspert, kakav je konzervator Jožef Erdelji, zaslužuje da govoriti o svom dugogodišnjem muzeološkom delanju.

Jožef Erdelji je u penziji već dvanaest godina, ali ne miruje. Traže ga, jer se zna kada se Joška nekog posla prihvati, on će biti urađen po najvišim konzervatorskim standardima i na vreme. Jednom rečju – on je perfekcionista.

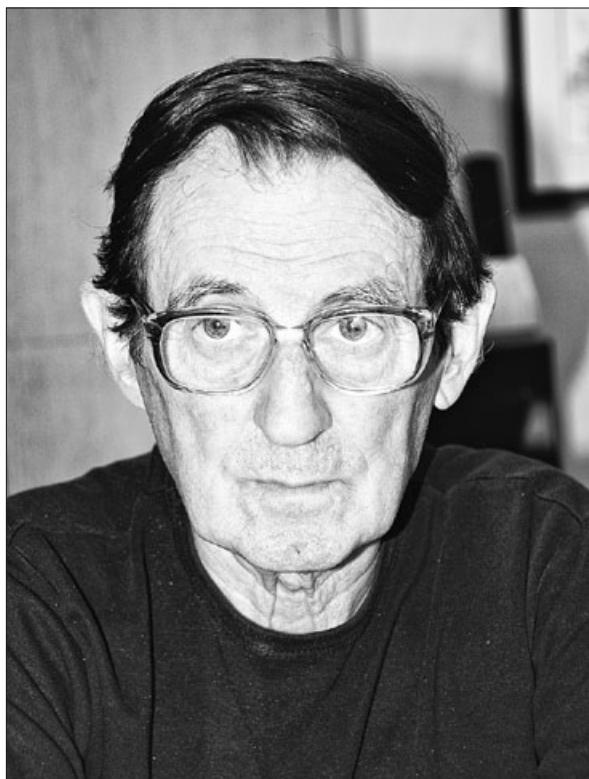
Četrdeset pet godina u Vojvođanskom muzeju

• *Koliko ste radili u Muzeju Vojvodine?*

Oko četrdeset pet godina, odnosno, ceo radni staž sam proveo u Vojvođanskom muzeju, počevši od stare zgrade koja je bila na mestu sadašnjeg Bazaara, preko Tvrđave, pa do zgrade Višeg suda kod Dunavskog parka, gde smo se doselili oko 1970. godine. Tu je ostvarena naša davnašnja želja da Vojvođanski muzej dobije stalnu izložbenu postavku koja je 1990. godine, napokon i ostvarena.

• *Kada je Vojvođanski muzej osnovan?*

U nastojanju da se stvori centralni muzej sa deokrugom rada za celu Vojvodinu, iz Muzeja Matice srpske izdvojen je deo materijala i 30. maja 1947. godine osnovan je Vojvođanski muzej, kao muzej kompleksnog tipa, sa brojnim zbirkama iz arheologije, etnologije, istorije, istorije umetnosti, zoologije, botanike, geologije-paleontologije i mineralogije-petrografije. Muzej je tada dobio i zadatku stručnog nadzora nad svim muzejima u Vojvodini. Odgovarajući prostor Vojvođanski muzej dobio je tek 1974. godine uselivši se u zgradu bivšeg suda, podignutu 1896. godine po nacrtima budimpeštanskog arhitek-

Jožef Erdelji, konzervator; 45 godina u Vojvođanskom muzeju; foto: V. Lazić

te Đule Vagnera. Muzej 1994. dobija novo ime Muzej Vojvodine.

• *Odakle ste došli u Novi Sad?*

Došao sam iz Novog Bečeja, pukim slučajem. Nakon diplomiranja u srednjotehničkoj školi u Subotici, pomagao sam ocu koji je bio zanatlija. Njegov prijatelj Šandor Nađ, poznati arheolog, nas je posetio i posle vojske me je pozvao, pošto sam završio hemiju, da radim kao zaštitar, odnosno, konzervator. Istini za volju, tih godina nisam znao ni kako izgleda muzej, ni šta se radi u muzeju. Ipak sam počeo da učim, a kasnije i studirao u Budimpešti za konzervatora.

• *Nesporno, Vi imate afiniteta prema radu na postavljanju izložbe.*

To je tačno. Osim zaštite, jedno vreme sam, od 1989. godine, preuzeo da vodim stručno muzeološko odeljenje. Zamolili su me jer sam imao afiniteta prema radu na postavljanju izložbe, prema unutrašnjoj arhitekturi, a i rukovođenju, jer je to bio dosta težak posao. Treba znati da je Vojvođanski muzej sastavljen iz nekoliko disciplina: arheologija, ekologija, istorija umetnosti i zaštita. Vidi se da su to različite struke. Prostorno i koncepcijski ih pomiriti je jako teško. Jedina mogućnost je bila da rukovodilac bude jedan neutralan čovek koji će na tome da radi. Tako sam ja postao rukovodilac stručnog muzeološkog odeljenja i onda smo prionuli na posao. Svako je radio svoj deo posla i postavljeno je 2.000 m² izložbenog prostora koji, sa manjim izmenama, i danas postoji.

Rad u Poljoprivrednom muzeju u Kulpinu

- *Što se tiče Muzeja u Kulpinu, Vi ste prvi koji je radio postavke muzeja – kažem.*

Moj rad su zapazili profesori Veselin Lazić i Jan Kišgeci, pa sam 1993. godine postao honorarni saradnik Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu. Počeli smo sa skromnim sredstvima i skromnim izložbama koje su više bile pano-izložbe. Uvek smo se trudili da apliciramo pojedinačne originalne predmete koji su vezani za temu. Recimo, ako se radilo o gajenju hmelja, onda smo prikupljali alatke, ili, ako je bilo u pitanju kudeljarstvo, onda smo sve one naprave, alatke koje su služile za preradu kudelje, čistili i konzervirali i na tim izložbama postavili.

- *Bilo je različitih tematskih izložbi iz agrara.*

Prvo smo prikazali one materijale koji su već bili gotovi, odnosno, sve ono što se već nalazilo u muzeju. Radili smo hmeljarstvo i pivarstvo. Zatim je bilo kudeljarstvo i obrada kudelje. Profesor Berenji je obradio temu vezanu za sirak metlaš i metlarstvo u Vojvodini.

U naše aktivnosti se uključio i Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu. Adekvatni stručnjaci su radili na nekim izložbama, kao što je tradicionalno gajenje pšenice, čiji je glavni autor bio prof. dr Ivan Mihaljev.

Jedan fakultetski profesor nema predstavu kako jedna muzeološka izložba treba da izgleda i vrlo često je dolazilo do čarki. Profesori su želeli da puno, puno teksta postave na panoima. Trebalo je mnogo rada i napora s moje strane da ih ubedim da treba malo pisati i puno pokazati, više uz pomoć slika i predmeta. Tako smo došli do nekog zajedničkog jezika, a rezultat su bile tematske izložbe.

- *Koje biste izložbe pomenuli?*

Ako želimo da nabrojimo te izložbe, treba naglasiti da su bile kapitalne, jer boljih takvih tematskih

izložbi ni danas nema. Radili smo veoma lepu izložbu o paprikarstvu sa prof. dr Vladanom Markovićem i sa „Alevom“, preduzećem iz Novog Kneževca. Autor izložbe *Začinska paprika* bio je Jožef Sabo, koji je prikupio materijal, a mi smo osmislili tehnologiju izlaganja i napravili lepu izložbu koju smo prvo prikazali u Kulpinu, a zatim je ta izložba preseljena u Novi Kneževac i mislim da tamo egzistira i danas.

- *Bilo je tema i iz oblasti stočarstva – kažem.*

Interesantna je i izložba o stočarstvu, koju je osmislio prof. dr Timotej Čobić.

U jednom momentu, kada smo već doživeli izvesne uspehe sa tim kamernim izložbama, dobili smo kritike da se ratarstvo favorizuje. Tada smo pokušali da angažujemo ljude koji se bave stočarstvom. Među njima je bio i prof. Čobić koji je prvi prionuo na posao i napravio lepu izložbu koja obrađuje istorijat govedarstva kod nas, a uz to je obrađeno i mlekarstvo. To je bila velika izložba sa brojnim eksponatima.

Nikako ne treba zaboraviti ni prof. dr Milana Teodorovića koji je zdušno radio na svinjarstvu i osmislio izložbu *Svinjarstvo juče, danas, sutra*. Izložbu je pratilo i pozamašan katalog u kojem je obradio sve što se tiče istorije svinjarstva.

Moram reći da su i sve male izložbe (iako su bile skromne), bile uvek propraćene katalozima.

- *Da se malo vratimo na hmeljarstvo.*

Godine 2000. smo u saradnji sa Muzejom nauke i kulture gostovali u Beogradu sa jednom lepom, reprezentativnom izložbom. Postavili smo jednu trodimenzionalnu izložbu, odnosno, trokraku izložbu. Osnovne teme bile su vezane za Poljoprivredni muzej u Kulpinu, o tome šta radi, šta prikuplja. Sve predstavljeno, naravno, fotografijama. Zatim smo predstavili i hmeljarstvo i pivarstvo. Izložba (sa katalogom) je ocenjena kao veoma atraktivna.

- *Profesori koji su rukovodili Poljoprivrednim muzejom u Kulpinu imali su intencije da Muzej izraste u jedan veliki i jedinstveni Poljoprivredni muzej u celoj zemlji.*

Uzimajući to u obzir, sarađivali smo sa vrsnim stručnjacima iz adekvatnih oblasti kao što je etnologija, pa smo tako ostvarili jednu lepu izložbu *Istorijat ovčarstva u Vojvodini*, čiji je autor Ivan Čakan, viši kustos, naravno, u saradnji sa Vojvođanskim muzejom. Zatim, *Tradicionalno vinogradarstvo i vinarstvo u Vojvodini, Gajenje duvana i lule*, čiji je autor dr Janko Berenji.

Možda treba spomenuti i to da smo pravili simbioze izložbi. Kombinovali smo likovnu izložbu sa stručnom izložbom. Jako je bilo interesantno kada smo ku-

deljarstvo kombinovali sa vrsnim naivnim slikarom Martinom Jonašom iz Kovačice. On je radio svoje rade na temu poljoprivrede. Stvorili smo simbiozu, jer smo njegove slike koje tretiraju kudeljarstvo plasirali u okviru jedne vrlo atraktivne izložbe o kudelji koja je obuhvatala obradu kudelje i njen krajnji proizvod. Nakon toga smo bili pozvani u Njitu u Slovačku i tamo smo gostovali sa tom izložbom.

Razvoj Poljoprivrednog muzeja

• Šta reći o razvoju Muzeja?

Ceo naš rad bio je usmeren u pravcu razvijanja Muzeja. Naime, prikupljen je i postavljen veliki broj poljoprivrednih alatki, poljoprivrednih mašina, parnih mašina, sejačica, kosačica, ali usled nedostatka sredstava, a ponekad i prostora, nikada nisu adekvatno sređeni. Da ne govorim o zbirci traktora koja je u to vreme bila jedinstvena. Naravno, problem je uvek bio novac, jer je sav taj materijal trebalo konzervirati i na adekvatan način izložiti. Te tematske izložbe nisu do kraja razrađene – imale su samo elementarne podatke.

U vreme kada sam počeo da sarađujem sa Poljoprivrednim muzejom u Kulpinu, pokušali smo da evidentiramo, po muzejskim propisima, sve sa čime muzej raspolaže. Otvarali smo kartone za pojedine predmete. Tako je stvorena prva matična knjiga, a zatim i prvi kartoni za pojedine predmete. U to vreme smo radili sa puno entuzijazma. Bavili smo se prostornim rasporedom, pretvaranjem prostora u radni prostor. Pošto je bilo prikupljeno dosta stručnih knjiga, jedno vreme smo nastojali da oformimo stručnu poljoprivrednu biblioteku.

• Muzeju nedostaje konzervatorska radionica.

Neostvaren san, opet zbog prostornog ograničenja, je konzervatorska radionica. Sava Forkapić, arhitekta, je izradio idejni projekat za konzervatorsku radionicu koja bi trebalo da angažuje odgovarajuće stručnjake – bravare, kovače i konzervatore – koji bi sav prikupljeni materijal sređivali i konzervirali kako bi se ti eksponati sačuvali za budućnost. Nažalost, to ni do danas nije realizovano.

• Nedostaje kartiranje potencijalnih muzejskih eksponata, poljoprivrednih radila.

Nažalost, tokom vremena nije učinjeno ni ono što bi muzeološki bilo najopravdano i što je jako bitno, a to je kartiranje Vojvodine iz aspekta nalaženja pojedinih poljoprivrednih predmeta i mašina van upotrebe. Poznato je da na salašima, po selima, još uvek postoje stari plugovi, stari traktori itd. Mi, međutim, nemamo saznanja u kom mestu, u kojoj porodici, u čijem vlasništvu postoje takvi predmeti. Naravno, tolika sredstva

Jednobrazni zaprežni drveno-gvozdeni plug za zaoravanje kukuruznih džombi; izrada: kovač Johan Verle iz Buljkese, danas Maglić; početak XX veka; pronašao: V. Lazić; otkupilo i darovalo Poljoprivrednom muzeju: Vojvođansko društvo za poljoprivrednu tehniku, Novi Sad; foto: V. Lazić

se jako teško mogu odvojiti da se sve odjednom otkupi. Takav spisak i takva analiza bi nam mogli pomoći da napravimo trijaž i odredimo šta je preko potrebno Poljoprivrednom muzeju. Nabavka bi se mogla sukcesivno odvijati. Sve zavisi od politike Muzeja.

• Nažalost, umesto da odeljenje Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu preraste u Poljoprivredni muzej, ono se utopilo u Muzejski kompleks u Kupinu.

Prvo ću reći kako se u Engleskoj svake godine tradicionalno održavaju trke parnih mašina na kojima bude na hiljade posetilaca. To su porodična blaga i svaka porodica cele godine glanca i popravlja te mašine da bi ih sačuvala. Kada Poljoprivredni muzej prikupi izvesni broj alata i mašina, neophodno je odrediti da li te predmete treba konzervirati u zatečenom stanju ili ih treba revitalizirati. Publici bi bilo veoma zanimljivo da vidi funkcionisanje tih starih mašina.

Svaki čovek koji se iole razume u muzeologiju i potrebe Poljoprivrednog muzeja, zna da treba nastojati na tome da to bude posebna ustanova koja će raditi samo taj posao.

Dr Veselin Lazić

PROF. DR JAN KIŠGECI

Osnivač muzeja i pregalac u istraživanju agrarne baštine

Jan Kišgeci, rođen u Bačkom Petrovcu, 1941. Diplomirao 1964. na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu, odsek Voćarstvo-vinogradarstvo. Magistrirao 1971, a doktorirao 1974. na temi iz hmeljarstva – „Fiziologija biljaka – vodni režim hmelja“.

Govori slovački (kao maternji), srpski, engleski, a služi se nemačkim, češkim i ruskim, što mu je, uzimajući u obzir ekspertsко znanje u oblasti Agrobiologije i tehnologije hmelja, sirka i lekovitog bilja, omogućilo da aktivno učestvuje na svetskoj „pozornici“ međunarodnih simpozijuma i kongresa, kao i u međunarodnim naučnoistraživačkim projektima, studijskim boravcima, ali i u njegovom državničkom položaju – u svojstvu sekretara i ministra poljoprivrede.

Tragovi boljitka

Gde god je radio, ostavljao je iza sebe zapažene rezultate, tragove boljitka koji se pamte:

- Godine 1965. u Radio Novom Sadu zaposlen kao urednik emisije za poljoprivrednike na slovačkom jeziku;
- 1968. zapošljava se u Institutu za poljoprivredna istraživanja u Novom Sadu, odnosno u Zavodu za hmelj i tehnički sirak u Bačkom Petrovcu;
- Od 1974. učestvuje u nastavi na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu, na predmetu Posebno ratarstvo gde je stekao sva nastavnička zvanja;
- Od 1975. do 1990. godine upravnik je Zavoda za hmelj, sirak i lekovito bilje, Naučnog instituta za ratarstvo i povrtarstvo Novi Sad u Bačkom Petrovcu. Osnivač novog zavoda koji je opremljen tehnički, kadrovski i programski prema najsavremenijim standardima;
- 1989-1991. Sekretar za poljoprivredu Pokrajinskog izvršnog veća Vojvodine;

- 1991-1994. Ministar za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu u Vladi Republike Srbije;
- 1994-1996. Direktor Savezne uprave za zaštitu bilja i veterinarstvo u Saveznom ministarstvu za privrednu;
- 1996 -2000. Osnivač i direktor Saveznog zavoda za biljne i životinjske genetičke resurse, Beograd;
- Od 1998. do 2000. istovremeno predaje na Poljoprivrednom fakultetu u Zemunu, u zvanju redovnog profesora, predmet *Lekovito bilje*;
- Od 2000. do 2007. redovni profesor na predmetu Hranljivo i otrovno bilje, na odseku Veterinarska medicina Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu. Istovremeno, savetnik generalnog direktora Naučnog instituta za ratarstvo i povrtarstvo u Novom Sadu i član naučnog tima Zavoda za hmelj, sirak i lekovito bilje u Bačkom Petrovcu.

U saradnji sa profesorima Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu, kojima je istorija poljoprivrede pre svega ljubav a ne zanimanje, radio je preko 20 godina na osnivanju Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu gde i sada vodi Udruženje za muzejsku agrarnu baštinu.

Neumoran i studiozan – bio i ostao

Prof. dr Jan Kišgeci, i pored toga što je u penziji, iだже tvori vredne radove i publikacije. Objavio je preko 200 naučnih i stručnih radova. Autor je i koautor knjiga: dve na engleskom jeziku i 24 na srpskom i slovačkom jeziku. Rukovodio je brojnim domaćim i međunarodnim projektima koji su objavljeni u posebnim publikacijama.

Član je prestižnih naučnih i kulturnih društava:

- IHB- Internacionalna hmeljarska unija, Strazbur;

- ISHS - International Society for Horticultural Science;
- AMAPSEC - Društvo za lekovito i aromatično bilje Jugoistočne Europe;
- ICOM - International Council of Museums;
- AIMA - International Association of Agricultural Museums;
- Matica srpska, Novi Sad;
- Matica slovačka u Srbiji, Bački Petrovac.

Član je i dve akademije:

- Akademija poljoprivrednih nauka Slovačke (od 1997. godine)
- Srpska akademija inovativnih nauka Beograd (od 2007. godine)

Osnivač Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu

Jedan je od osnivača jedinstvene kulturne ustanove u našoj zemlji –Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu, u napuštenom dvorcu porodica Stratimirović i Dunderski (1993). Organizovao je restauraciju dvorca i ostalih zgrada, adaptiranih za potrebe Muzeja. Predsednik Upravnog odbora D.O. Poljoprivredni muzej u Kulpinu od osnivanja do 2011. godine, kada je ova ustanova registrovana kao Udruženje za muzejsku agrarnu baštinu. Jan Kišgeci je imenovan za predsednika Udruženja, a ujedno i predsednika Upravnog odbora Udruženja.

U znak priznanja za dugogodišnji muzejski rad prof. dr Jan Kišgeci je na XIV kongresu Međunarodne asocijacije poljoprivrednih muzeja (AIMA) u Češkoj 2004. godine, izabran za predsednika ove značajne organizacije. Poverena mu je uloga da organizuje XV kongres AIMA, prvi put u našoj zemlji. Ovaj značajan međunarodni naučno-kulturni skup održan je uspešno u Novom Sadu i Kulpinu 2008. godine, uz učešće preko 50 muzeologa iz inostranstva i naše zemlje. Jan Kišgeci je izabran za potpredsednika AIMA. Zbornik radova sa kongresa je štampan, ali i objavljen na sajtu: <http://poljoprivrednimuzej.lazarus.rs/>

Kao predsednik AIMA učestvovao je u radu Skupštine ICOM-a u Parizu, i to 2005, 2006. i 2008. godine. zajedno sa predstvincima ICOM Srbija, aktivno se zalagao za osnivanje ICOM SEE (ICOM

Prof. dr Jan Kišgeci, jedan od osnivača Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu i pregalac u istraživanju agrarne baštine; foto: V. Lazić, 2009.

za Jugoistočnu Evropu) čiji je član predsedništva od 2008. godine. Od iste godine je i član Izvršnog odbora ICOM Srbije.

Autor je brojnih radova iz istorije poljoprivrede koji su objavljeni u godišnjicima Kulturno-istorijskog društva PČESA iz Novog Sada kao i u časopisu Poljoprivrednog muzeja u Kulpinu *Iz istorije poljoprivrede* koji izlazi od 1993. godine. Jan Kišgeci je predsednik uređivačkog odbora. Napisao je knjige o istoriji gajenja hmelja i konoplje na prostorima Srbije. Iz pera Jana Kišgecija izašle su dve monografije o slikarima slovačke manjine u Srbiji – o akademskoj slikarici Zuzki Medvedovoj i slikaru Martinu Jonašu. Jan Kišgeci je autor nekoliko specijalizovanih izložbi priređenih kao stalne postavke u kulpinskom muzeju.

Prof. dr Veselin Lazić